

'forsa ... che l'idea da la Scuntrada daventa tradiziun' : las Scuntradas Rumantschas (1985-2000) sco occurrenzas da planisaziun e politica linguistica

Autor(en): **Beer, Ralf**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **134 (2021)**

PDF erstellt am: **16.05.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-956710>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

«forsa ... che l'idea da la Scuntrada daventa tradiziun»¹

Las Scuntradas Rumantschas (1985–2000) sco occurrenzas da planisaziun e politica linguistica

Ralf Beer

L'onn 2019 ha la Lia Rumantscha (LR) festivà ses 100avel anniversari a Zuoz. A chaschun da quest festival da passa duas emnas ha ella organisà dis tematics cun referats, discussiuns da podium, concerts ed inscunters litterars.² Sco antecessuras da quest eveniment pon valair las sis *Scuntradas Rumantschas* (en il suandant numnà *Scuntradas*) che han gì lieu – per il solit durant in'emna – a partir da l'onn 1985 enfin l'onn 2000 mintga trais onns (1985, 1988, 1991, 1994, 1997 e 2000). Già lezza giada era la LR l'inizianta e l'organisatura, già lezza giada èsi vegnì discutà davart il futur dal rumantsch, e quai a moda fitg intensiva e creativa, ma er a moda fitg seria ed emoziunala. En tge furma èn las *Scuntradas* vegnidas realisadas e quant lunsch èn ellas stadas occurrenzas per far planisaziun e politica linguistica? E tge effects han las *Scuntradas* – sco occurrenzas per far planisaziun e politica linguistica – chaschunà en las medias e tar la populaziun? Tge svilups hai dà en l'istorgia da las *Scuntradas*?

Sin basa da questas dumondas directives vegn quest text – areguard ch'i n'exista quasi naginas analisas davart las *Scuntradas*³ – structurà suandantamain: En in emprim chapitel vegnan tractads singuls aspects e concepts teoretics che contextualiseschan la posiziun e la funcziun da la LR dals onns otganta e novanta en connex cun la planisaziun e politica linguistica. Suentar vegnan preschentads il corpus sco er la metoda d'analisa. En il chapitel 3 vegnan descrits ils origins e las dimensiuns da las *Scuntradas* e preschentads intgins programs. Ils chapitels principals tractan silsuentar differents aspects che pertutgan ils cuntegns politic-linguistics da las *Scuntradas* (chapitel 4) sco era lur recepziun publica (chapitel 5).⁴ Cumpletà vegn quest artitgel cun ina discussiun che resumascha e valitescha las observaziuns ed ils svilups da las sis *Scuntradas* dal 1985 enfin il 2000.

1 Cathomas, *Notizias ord l'agenda*, 1985, p. 12.

2 Vesair carnet da program 100 onns Lia Rumantscha 1.–18 d'avust 2019 a Zuoz, 2019.

3 Gion Lechmann dat en sia dissertaziun davart l'istorgia da la LR sco sulet in sguard sin la Scuntrada sco fenomen cumplessiv cun focussar svilups entaifer differents accents tematics. Vesair Lechmann, Gion: *Rätoromanische Sprachbewegung. Die Geschichte der Lia Rumantscha von 1919 bis 1996*, Frauenfeld 2005.

4 Tar quest tema n'èsi betg pussaivel da far ina preschentaziun cumplessiva che cuntegna tut ils puncts da vista. Betg resguardà vegn l'aspect da la finanziaziun. Vesair en quest regard il chapitel tar Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 458–459.

1. Ponderaziuns preliminaras areguard la politica e la planisaziun linguistica

Il diever dal rumantsch è creschì en divers champs da la vita durant ils onns otganta. Tranter ils differents fatgs, che han insumma pussibilità in tal stausch, saja qua spezialmain numnada la rolla da la LR. Cun far activamain planisaziun e politica linguistica ha la LR dà impurtants impuls. Ina rolla extraordinaria han giugà oravant tut las ideas ed ils concepts dal secretari general da la LR, Bernard Cathomas (temp d'uffizi 1980–1997).⁵ El ha era manà l'organisaziun da las Scuntradas (cun excepziun da la davosa). Sper quest protagonist pon ins numnar il secretari general Gion Antoni Derungs (1997–2007) ed ils presidents da la LR Toni Cantieni (1984–1991), Chasper Pult (1992–1996) e Jost Falett (1997–2003). En connex cun las Scuntradas vegnan era menziunads numns da politichers, collavuradors da la LR, scripturs, linguists, professurs, artists u musicists. Cunzunt en connex cun la politica linguistica èsi oravant tut da numnar l'antierur cusseglier naziunal ed istoricher Martin Bundi che ha mess la basa per la revisiun da l'artitgel da linguatg en la Constituziun federala (Art. 116 Cst.); quai cun sia moziun ch'è dal reminent naschida durant l'emprima Scuntrada.⁶

Ma en tge relaziun stattan la politica linguistica e la planisaziun linguistica cun ils concepts e cun l'agir da la LR da lez temp? Definiziuns davart quests terms porschan divers texts e referats da Bernard Cathomas dals onns otganta e novanta. Qua vegnan las ideas principalas preschentadas a l'exempel d'in referat da Cathomas da l'onn 1995 che tracta specificamain la planisaziun linguistica e che resumescha la situaziun enfin lez temp.⁷

Cathomas parta d'in circul viziis che maina a la midada da linguas ch'èn en privel da svanir, a linguas maioritaras, u, en noss cas, dal rumantsch al tudestg. Las consequenzas èn: ina perdita da funcziun en plirs secturs; restricziuns dal diever; naginas reintroducziuns / nagina nova terminologia; ina reducziun dal corpus (tranter auter dal stgazi da plets); ina perdita dal status e prestige (<Stall- und Stubensprache>); ina diminuziun da la posiziun dal linguatg en las scolass; ina restricziun da las cumpetenzas linguisticas; ina bilinguitad discharmonica; ina diminuziun da la loialitad linguistica e da la conscienza da sasez; ina sminuziun dal

5 Bernard Cathomas (*1946) ha studegià germanistica ed istorgia a l'Universitad da Turitg ed ha promovì cun ina lavur sociolinguistica davart la bilinguitad da Rumantschas e Rumantschs.

6 Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 452.

7 Cathomas, *Kann man voneinander lernen?. Die rätoromanische Sprachplanung in der Schweiz*, 1995.

dumber da pledaders; ina diminuziun da la forza d'integraziun per immigrads; ina midada dal linguatg; in'erosiun dal territori; ina resignaziun; nagin linguatg da scrittira standardisà.⁸

En ses text numna Cathomas set premissas per ina planisaziun linguistica da success: 1. in territori cun ina clera posiziun giuridica dal linguatg; 2. ina basa economica solida; 3. in'utilisaziun consequenta en tut ils secturs; 4. in linguatg da scrittira standardisà; 5. fermes meds da massa; 6. la prontadad per la bilinguitad⁹; 7. ina coesistenza paschaivla cun ils auters linguatgs en il Grischun.

La finamira da la planisaziun linguistica èsi – cun agid da quests set puncts – da rumper il circul vizijs. En las notizias da Cathomas vegnan quests set puncts era preschentads sut il titel <finamiras da la politica linguistica rumantscha>¹⁰. La politica linguistica è uschia la basa per la realisaziun da la planisaziun linguistica. Quella funcziuna dentant mo cun in <motor>, e lez è il <far diever> dal linguatg.¹¹ Il diever vulvess pia la reacziun da chadaina en moda positiva:

Je mehr und breiter eine Sprache gebraucht wird, desto mehr steigt die Nachfrage nach Terminologien, Übersetzungen, Sprachkursen, und nach Weiterbildung und Unterricht [...]. Diese Nachfrage schafft Arbeitsplätze [...]. Dadurch erhält die Sprache einen praktischen Nutzen [...]. Die Einsicht, dass eine Standardisierung der Sprache nötig und sinnvoll ist, setzt sich allmählich durch.¹²

Qua pon ins observar l'interdependenza tranter la planisaziun dal status (situaziun sociala e giuridica) e la planisaziun dal corpus (extensiun e renovaziun en l'ortografia, grammatica e stgazi da plets). La LR funcziuna sco mediatura tranter las differentas instanzas politicas u era vers la populaziun: <Diese Instanzen von ihrer Verantwortung zu überzeugen – und die Wahrnehmung der Verantwortung – ist der eigentliche Inhalt der Sprachpolitik>¹³ La politica linguistica na po dentant betg salvar suletta in linguatg. Ella sto, ensemen cun la planisaziun, metter ina basa per il diever dal linguatg:

8 Cathomas, *Kann man voneinander lernen?*, p. 2.

9 Ina explicaziun davart quest punct sa chatta en ils *Accents* dals 10-08-1991, en: Archiv RTR.

10 Cathomas, *Ziele der rätoromanischen Sprachpolitik*, p. 1.

11 <Der Sprachgebrauch ist der Motor der Spracherhaltung>, Cathomas, *Kann man voneinander lernen?*, p. 4.

12 Cathomas, *Kann man voneinander lernen?*, p. 5.

13 Cathomas, *Am Anfang einer neuen Ära der Sprachpolitik?*, p. 106.

Wenn es nicht gelingt, die nötigen gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Rahmenbedingungen für die Verwendung und damit für die Weiterentwicklung einer Sprache zu schaffen, bleiben auch die besten Verfassungsartikel und Gesetzesbestimmungen Makulatur.¹⁴

La finamira da la planisaziun e da la politica da linguatg è pia da procurar che la lingua vegnia e possia vegnir duvrada.

2. Corpus e metoda d'analisa

Sa basond sin ils aspects teoretics discutads en il chapitel 1 èsi vegnì creà in corpus davart las Scuntradas. Quel cuntegna funtaunas dals onns 1985–2000, cun metter il focus sin ils onns da las Scuntradas. En emprima lingua vegn fatg diever da las actas che sa chattan en l'archiv da la LR. Quellas cumpiglian per mintga Scuntrada duas fin quatter stgatlans che cuntegnan documents da different gener: guides, plets, referats e concepts da planisaziun, ma era la revista da pressa. Era rapports annuals da la LR che sa chattan en las *Annalas da la Societad Retorumantscha*, porschan tschertas infurmaziuns davart las Scuntradas sco eveniments da planisaziun linguistica.¹⁵ Per la Scuntrada 1985 exista plinavant in cudeschet en furma da cumpilaziun cun insaquantas impressiuns,¹⁶ per las Scuntradas 1988 e 1991 datti mintgamai differentes toms da collecziun. Quests toms cuntegnan diversas materialias, tranter auter era plets, referats e revistas da pressa.¹⁷ I na sa tracta però betg d'ediziuns cun introducziun, annotaziuns u commentaris, mabain d'ina rimnada da funtaunas. Quests toms n'èn betg pli vegnids fatgs per las Scuntradas suandantas (1994, 1997, 2000).

Las actas d'archiv da la LR cuntegnan era ina vasta collecziun d'artitgels da las gasettas rumantschas *Gasetta Romontscha* (enfin 1996), *Fögl Ladin* (enfin 1996), *La Pagina da Surmeir*, *La Casa Paterna / La Pùnt* (enfin 1996), *La Quotidiana* (a partir da l'onn 1997) e dal *Bündner Tagblatt*.¹⁸ Vinavant èn

14 Cathomas, *Am Anfang einer neuen Aera der Sprachpolitik?*, p. 105.

15 *Las Annalas da la Societad Retorumantscha* èn accessiblas online sin www.e-periodica.ch.

16 Cadruvi, M. / Joos, A. (eds.), *La Scuntrada. Maletgs e patratgs da la Scuntrada dal pievel rumantsch dals 5 als 11 d'avust 1985 a Savognin*, 1985.

17 LR, *Materialias da la Scuntrada '88 a Scuol*, 1989, tom 1–3. Dals toms da la Scuntrada 1991 dat ei mo 60 exemplars. Vesair en quest regard LR, *Scuntrada Laax. Documentaziun*, 1992.

18 Las collecziuns d'archiv cuntegnan gasettas localas, regiunalas e surregiunalas da la Svizra. Tar quasi mintga Scuntrada datti artitgels or da var 20–30 gasettas svizras (schazegià da l'autur da quest artitgel). Davart il svilup e la muntada da singulas gasettas e da la pressa rumantscha en general, vesair Coray, *Von der Mumma Romontscha zum Retortenbaby Rumantsch Grischun*, p. 61–66. Ils artitgels da pressa che vegnan citads en quest artitgel sa basan sin las collecziuns en l'archiv da la LR che cuntegnan artitgels tagliads ora da gasettas. Tar quests artitgels mancan per part las infurmaziuns usitadas. Per motivs d'unitad vegnan qua mintgamai inditgà il titel da l'artitgel, il num da la gasetta, la data e la pagina. En la bibliografia vegnan tut ils artitgel da pressa rumantscha u grischuna inditgads dapersai.

vegnidas resguardadas per il corpus funtaunas audiovisualas, pia emissiuns da radio e televisiun or da l'archiv da Radiotelevisiun Svizra Rumantscha (RTR). A maun dad in'analisa da cuntegn vegn discutada l'emprim l'idea dad organisar ina Scuntrada (chapitel 3). Suenter vegnan analisads ils plets u statements dals protagonists en connex cun la planisaziuns e politica linguistica (chapitel 4). In focus spezial vegn drizzà qua sin ils plets d'avertura da Bernard Cathomas, quai per trais motivs: 1. Els han gì ina gronda muntada per la percepciun da las Scuntradas tant per ils participants sco er en ils meds da massa; 2. sco part da la festa u cerimonia d'inauguraziun uffiziala devan els mintgamai il tun e la direcziun tematica da l'emna; 3. els mussan a moda directa tge ch'era gist en il focus da la planisaziun e politica linguistica ed èn uschia era da vesair sco definiziun e bilantscha da la posiziun e situaziun da la LR. Per analisar la recepziun da las Scuntradas en ils meds da massa (chapitel 5) è la collecziun d'artitgels da gasetta particularmain interessanta cunquai ch'i na sa tracta betg mo d'artitgels che laudan la LR, mabain anzi er gist ils tuns critics èn vegnids sutlingiads u marcads da persunas da la LR. Si'evaluaziun para tant pli d'esser d'impurtanza, cunquai ch'ella dat era scleriment davart la relevanza da tscherts temas tar la populaziun.

3. Las Scuntradas – ragischs, definiziuns e dimensiuns

Il term «Scuntrada Rumantscha»¹⁹ vegniva gia duvrà avant l'emprima ediziun dal 1985: Dapi l'onn 1977 emetteva il Radio Rumantsch l'emissiun da medem num.²⁰ Il term era dentant al cumenzament tut auter che popular. Uschia ha per exempel il cusseglier guvernativ Donat Cadruvi reflectà l'onn 1985 suenter l'emprima Scuntrada sur dal pled:

Eis ei stau ina «scuntrada»?

Per esser decidius gia la bial'entschatta: Quei plaid «scuntrada», ch'ei ius en connex cun Savognin atras ils tgaus de bia glieud, atras gasettas e numerus rapports, appartegn buc a miu scazi de plaids. Igl ei iu vess d'acceptar e de duvrar el. Mo ussa eis el cheu e sedosta cun success per sia existenza.²¹

19 Translatà en tudestg cun «Begegnung», «(vereinbarte) Zusammentreffen», «Zusammenkunft», «Stelldichein», u era «Zwist», «Auseinandersetzung» e «Verrechnung», munta il pled en quest connex «(s)entupada» u «inscunter».

20 Quai eran emissiuns tematicas fitg vastas. Vesair en quel reguard en l'archiv da RTR ed ils rapports annuals da la Cuminanza Rumantscha Radio e Televisiun (CRR).

21 Cadruvi, D., *Eis ei stau ina «scuntrada»?», 1985, p. 43.*

Era il cusseglier federal Leon Schlumpf parta tar sia reflexiun dal term «Scuntrada» e resumescha l'emna a Savognin cun ils suandants chavazins: «Begegnung», «Brücke», «Aufruf», «Reichtum», «Erlebnis».²² Quests plets renvieschan a la cumplexitad e diversitad da las Scuntradas ch'eran – cun lur idea fundamentala d'integrar «tgau, cor, maun ed egl»²³ – dedigadas a l'entira populaziun rumantscha. Las Scuntradas han envidà grond e pitschen e gliend or da tut las direcziuns professiunalas per tgirar contacts. Dentant n'eran ellas betg mo per Rumantschas e Rumantschs, mabain er per interessents e simpatisants externs. Ellas avevan la finamira da porscher ina plattafurma per discurs, discussiuns, ideas, plans ed analisas davart temas che pertutgavan en emprima lingua la lingua e quai per promover e rinforzar la conscienza (da la valor), sco er il spiert da cuminanza.²⁴ A la fin duevan las Scuntradas tenor Cathomas pussibilitar il suandant: «[...] den Geist der Einheit und das Wir-Bewusstsein zu stärken.»²⁵

Quest punct da crear in collectiv, in'unitad rumantscha, vegn era numnà explicitamain dal linguist, collavuratur da la LR e cunorganisatur da Scuntradas Manfred Gross, che ha fatg ina curta bilantscha da tuttas Scuntradas.²⁶ I saja stà impurtant d'integrar mintgamai las singulas regiuns cun lur different idioms. Perquai haja mintgamai dà different lieus d'inscunter, nua che differentas uniuns e vischnancas hajan medemamain fatg part da l'organisaziun: Savognin (1985), Scuol (1988), Laax (1991), Donat (Val Schons) (1994), Domat/Ems (1997), Engiadin'Ota (Zuoz, Samedan, Puntraschigna, Schlarigna) (2000).²⁷

Sco gia menziunà, stevan en il focus ils aspects linguistics e culturals che pertutgan il mintgadi. Las Scuntradas duevan eruir la posiziun da las Rumantschas e dals Rumantschs ier, oz e damaun. Ils concepts s'orientavan per il solit a trais pitgas:

- ina reminiscenza al passà / sa regurdar dal passà: Las Scuntradas èn vegnidas organisadas tenor in motto, il qual era tar las emprimas quatter ediziuns in giubileum (1985: 2000 onns Retoromania²⁸; 1988: 50 onns

22 Schlumpf, L., *Scuntrada* 1985, 1985, p. 114.

23 Varga 160 temas en 340 occurrenz, en: Gasetta Romontscha, 15-03-1991, p. 2.

24 Vesair Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 448–449.

25 Cathomas, *Scuntrada 1997 – Eröffnungsansprache*, p. 1.

26 Vesair Gross, *Scuntradas Rumantschas 1985–2000*, p. 1.

27 Sa chapescha na fissan las Scuntradas betg stadas realisablas senza ils blers voluntaris ed il sustegn da las vischnancas. Plinavant han blers referents e manaders da curs desistì d'in pajament. Per ulteriuras infurmaziuns davart la planisaziun e finanziaziun vesair Gross, *Scuntradas Rumantschas 1985–2000*, p. 1–2; Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 449–451.

28 L'entschatta da la Retoromania vegn messa a pèr cun la campagna militara tras las Alps entras l'imperatur roman Augustus enturn l'onn 15 avant Cristus. Davart l'utilisaziun

- renconuschientscha dal rumantsch sco quart linguatg naziunal; 1991: 700 onns Svizra; 1994: 75 onns LR; 1997: Vischnanca da cunfin linguistic²⁹, motto «S'unir per s'avrir»³⁰; 2000: Rumantsch en moviment (midada dal millenni)³¹;
- definiziun e bilantscha da l'atgna situaziun e posiziun («Standortbestimmung»);
 - vias per il futur.

Per la LR stevan dentant en il center surtut il preschent e l'avegnir, e betg reminiscenzas. Quai mussan gia notizias or da l'agenda e ponderaziuns da Bernard Cathomas da l'onn 1980 e 1984 che stattan en connex cun la planisaziun d'ina festa da giubileum:

[Avust 1980] Discussiun en la LR suenter ch'jau hai surpiglià l'uffizi da secretari: «E 1985 avain nus lur anc ils 2000 onns Retoromania sin il program!» Anc quai! Co organisar – sco in da l'era 68! – insatge che correspunda ad ina data uschè problematica sco l'invasiun dals Romans en Rezia; insatge che po satisfar alla problematica rumantscha alla fin dal 20avel tschientaner? – Far nagut? Gia dapi il 1938 dentant è 1985 en la testa ed en ils cors dals Rumantschs: il pli vegl linguatg svizzer! Signals da vegnir activa cuntanschan la LR regularmain, e da diversas varts.

[Primavaira/stad 1984] Ina chaussa è clera: ina commemoraziun da questa data istorica uschè malguessa ha mo in senn, sch'ins po abstrahar da l'istorgia e metter il preschent e l'avegnir en il center. Il curs da rumantsch grischun dal 1983 a Savognin e dal 1984 a Mustér mussan vias pussaivlas. Pia: prender la data sco buna chaschun. Giubileum sco emna da lavur, da reflecziun, da scuntrada ...sche pussaivel per in vast public, cun l'engaschament da tuttas forzas da buna voluntad. Rinforzar identitad e solidaritad valeless bain in «giubileum» malguess!³²

In pau sco in'inscenaziun ed en maniera magari teatrala stgaffescha Cathomas qua la versiun da la planisaziun da la Scuntrada or dad ina vista retrospectiva, e mussa medemamain ch'el è conscient da la data problematica ch'è alura vegnida crititgada, p. ex. da Linard Bardill (vesair chapitel 5).

e la problematica dals terms «Retoromania» e «Rumantschia» vesair p. ex. Coray, *Von der Mumma Romontscha zum Retortenbaby Rumantsch Grischun*, p. 345–349.

29 Gross, *Scuntradas Rumantschas 1985–2000*, p. 1.

30 *Rumantschas e Rumantscha s'inscuntran – in sguard enavos*, en: *La Quotidiana*, 30-07-2019, p. 2.

31 Gross, *Scuntradas Rumantschas 1985–2000*, p. 1; *Scuntrada 2000: «Rumantsch en moviment»*, en: *La Quotidiana*, 16-08-2000, p. 3.

32 Cathomas, *Notizias ord l'agenda*, 1985, p. 10.

In auter aspect che pertutga l'idea da far ina Scuntrada ha Cathomas menziunà envers ils delegads da la LR:

La decisiun da riscar ina entir'emna da lavur sut il tetel <Scuntrada dal pievel rumantsch> sa basa sin las bunas experienzas fatgas ils dus davos onns cun l'emna d'introducziun en il rumantsch grischun. Cun plaschair avain nus en quest connex constatà ch'ils Rumantschs han in basegn da s'entupar e sa discurre e che talas scuntradas portan ina saluteivla avischinaziun tranter Rumantschs [...].³³

La Scuntrada è pia in uffant dals curs da RG dals onns 1983 e 1984. Cathomas numna quests curs gia <emprema Scuntrada>³⁴, e Savognin sco center geografic in lieu <interrumantsch>.³⁵ En quest senn han las Scuntradas fatg part gia dapi l'entschatta da la planisaziun linguistica da la LR. U viceversa, la planisaziun linguistica era da bell'entschatta ina funcziun explicita ed intenziunada da las Scuntradas. Sco che Lechmann ha constatà, eran ils concepts da planisaziun linguistica uschia il fundament teoretic per las Scuntradas.³⁶ A partir da quests concepts vegnivan elavuradas e sviluppadas strategies per segirar il territori linguistic. Perquai che la finamira ultimativa era da mantegnair il rumantsch cun animar il pievel da duvrar la lingua. Quai numna era Toni Cantieni en ina conferenza da pressa dal favrer 1988:

Cun applitgar consequentamain questas mesiras e propostas bain ponderadas, vegni ad esser pussaivel da realisar la normalisaziun dal retorumantsch sco quai ch'ella vegn giavischada en il program d'activitads da la LR [...]. Il pievel rumantsch sez sto sa dar vinavant tutta fadia per mantegnair sia lingua materna. Quai è er l'intent da la Scuntrada [...].³⁷

Tar la creaziun dals programs han las organisaturas ed ils organisaturs da la LR per il solit resguardà giavischs or da la populaziun.³⁸ En quest lieu vegn preschentà exemplaricamain il program da l'emna da l'onn 1985, quai per demonstrar la larghezza e las dimensiuns dals programs da l'emna. Planisadas eran activitads en ils suandants secturs: art; filosofia; gastronomia; istorgia; linguatg; litteratura; meds da massa; minoritads; musica; religiun; sport; teater; tgira d'uffants u troccas. Entaifer questas domenas hai dà purschidas en furma da champs; curs; demonstraziuns; dietas; discurs; excursiuns; exposiziuns; forums; lavuratori; prelecziuns;

33 Cathomas, *Votum drizzà als delegats*, en: Fögl Ladin, 06-08-1985, p. 1.

34 Statement Cathomas, en: *Accents* dals 03-08-1985, en: Archiv RTR.

35 Statement Cathomas, en: *Accents* dals 03-08-1985, en: Archiv RTR.

36 Confrunta Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 449.

37 Cantieni, *50 onns rumantsch – linguatg naziunal*, 1989, p. 12.

38 Statement da la cunorganisatura Rita Uffer, en: *Accents* dals 03-08-1985, en: Archiv RTR.

Bandiera «2000 onns Retoromania» durant il til a Savognin (1985), ord la Svizra Rumantscha dals 08-09-1985 (Archiv RTR).

radunanzas; referats; sairada da gala; servetsch divin ecumentic u er in til.³⁹

L'onn 1988, cun la celebrazion da 50 onns renconuschientscha dal rumantsch sco quart linguatg naziunal, suonda alura in act simbolic chargià d'ina funcziun metaforica che ha già in grond eco era tar descripziuns ed eveniments sequents.⁴⁰ La funcziun da l'act simbolic, numnadamain da crear ina festa da cultura e memoria collectiva ha – tenor il resun medial – già success. Qua l'annunzia e la descripziun or dal guid:

Tamangur sa numna il gaud da schembers situà il pli aut en l'Europa entasum la Val S-charl. Cun Peider Linsel, in dals gronds poets dal moviment rumantsch, è quest gaud muntagnard d'aventà in simbol per la sort e per la speranza dal pievel rumantsch. L'act simbolic vul exprimer nova vita, nova speranza, solidaritad e la voluntad da mantegnair e rinforzar l'identitad culturala rumantscha. [...] [Realisada vegn] l'implantaziun da giuvens schembers en il gaud da Tamangur.⁴¹

³⁹ LR, *Guid da la Scuntrada* 1985, 1985.

⁴⁰ Per dapli infurmaziuns vesair Coray, *Von der Mumma Romontscha zum Retortenbaby Rumantsch Grischun*, p. 291–292, 420–424. La funcziun da simbols per construir identitad è en general in element central da festas. Exemplaricamain saja qua renvià al cudesch *Festkultur und Gedächtnis* da Heike Bungert: «Feste und Feiern sind zeremonielle Kommunikationsformen mit inszenierten Symbolen, Mythen und Ritualen. Symbole sind eine besondere Art von Zeichen, die in verdichteter, anschaulicher, nichtdiskursiver Form über sich selbst hinaus verweisen.» – Bungert, *Festkultur und Gedächtnis*, 2016, p. 18.

⁴¹ LR, *Guid da la Scuntrada* 1988, p. 30.

Cun pli che 160 temas en 340 occurenzas è la Scuntrada 1991 stada la culminaziun quai che pertutga la quantitad da las purschidas. Quai è stà pussaivel oravant tut pervia da la decentralisaziun da las activitads. Sper Laax han era las vischnancas da Falera, Flem e Sagogn participà a l'eveniment.⁴²

Il tema e las categorias sa repetan alura pli u main era tar las Scuntradas suandantas. Lain dentant anc dar in sguard sin ils secturs che pertutgan la lingua. La glista da temas da l'onn 1994 para d'esser bunamain infinita, quai malgrà la reducziun massiva da purschidas ch'era succedida per motivs che pertutgan l'infrastructura en Val Schons:⁴³ Il rumantsch e la Bassa; RG per RumantschAs; Schons bagliafava e bagliafa rumantsch; Scola fundamental rumantscha e scola bilingua; instrucziun da rumantsch en scolas tudestgas; Co influenzescha(n) la(s) lingua(s) noss cumportament social?; instrucziun da rumantsch en scolas professiunalas, commercialas, agriculas; normas e standards en nossa societad moderna; RG en scola?; Tge dretgs avain nus e co pudain nus fixar il rumantsch sco linguatg uffizial dal plaun communal a la Confederaziun?; rumantsch be garnitura?; quo vadis pressa rumantscha?; ils meds da massa electronics e la lingua rumantscha; il rumantsch n'è anc betg pers; arena plurilingua.⁴⁴

L'exempel da la Scuntrada 1994 mussa che las Scuntradas eran er in'emna da culminaziun per diversas uniuns ed organisaziuns. Las supranstanzas da las uniuns affiliadas da la LR han gì radunanzas, l'URG e l'USR han salvà lur radunanza generala, la LR ha envidà a la radunanza da delegadAs e sa radunadas èn era la Fundaziun Romandie, la Svizzera italiana e la Retoromania.⁴⁵

La tendenza da dar adina dapli paais a tematicas linguisticas e spezialmain al RG en scola sa lascha verifitgar a l'exempel da la survista tematica da las occurenzas da la Scuntrada 1997. 10 paginas èn deditgadas suletta-main a la descripziun da las occurenzas davart la lingua. Qua ina selecziun: Situaziun demografica da vischnancas al cunfin linguistic; sairada da las uniuns regionalas da la LR; politica e planisaziun da linguatg u alura diversas purschidas areguard l'instrucziun dal rumantsch ed il svi-

42 Er tar l'emprima e la segunda Scuntrada hai dà occurenzas en vitgs vischinants, dentant betg en questa dimensiun. Confrunta: *Accents* dals 03-08-1991, en: Archiv RTR (intervista tranter auter cun Bernard Cathomas).

43 La Scuntrada 1994 duaja vegnir pli concentrada. Tadlar en quest reguard *Accents* dals 16-01-1993, en: Archiv RTR.

44 LR, *Guid da la Scuntrada 1994*, p. 12–20.

45 LR, *Guid da la Scuntrada 1994*, p. 24–25.

lup da meds d'instrucziun;⁴⁶ la situaziun giuridica e la represchentaziun da las minoritads da l'Europa. Vinavant han ils *Dis da litteratura* gè lieu ensemen cun la Scuntrada.⁴⁷ I saja questa giada per l'emprima giada er vegnì resguardà pli fitg il linguatg en relaziun cun l'economia ed en relaziun cun autras minoritads sco ils Gualsers.⁴⁸

La davosa Scuntrada da l'onn 2000 sorta in pau da l'ordinari. Domat dal 1997 haja numnadamain mussà che la Scuntrada «el senn tradiziunal» saja «isada giu». Uschia hajan ins tschertgà novas vias per ils «Scuntradists».⁴⁹ La Scuntrada è vegnida realisada en quatter vitgs da l'Engiadin'Ota cun accents tematics: A Puntraschigna «cultura e vacanzas», a Samedan «scola e plurilinguitad», a Schlarigna «minoritad e diversitad», a Zuoz «rumantsch en moviment». Ils titels da las occurrenzas n'inditgeschan betg pli directamain il tema, mabain sa servan els d'ina furma abstracta: avertura; accent; perla; adrenalin; impuls. Damai che la Scuntrada 2000 ha pir entschet la mesemna – ultra d'in curt preludi il mardi –, è il program da l'emna stà in pau pli reducì. Temas specifics davart la lingua n'haja betg pli dà tants: Scola e plurilinguitad; viver en la diversitad; la LR en moviment; fundaziun linguas e cultura;⁵⁰ vacanzas e cultura.⁵¹ A maun da questa paletta sa mussa impressiunantamain la midada da la direcziun e strategia da la LR enten la planisaziun ed organisaziun da la Scuntrada dal 2000.

Ina notizia dals 24-06-1998 dal nov secretari general Gion Antoni Derungs illustrescha la transformaziun: La Scuntrada duaja esser pli curta e duaja esser partida en duas parts: part tematica e festa populara.⁵² Ins na veglia betg mo discutir, mabain agir, quai cun integrar il linguatg en la vita dal mintgadi en l'Engiadin'Ota: «Scu exaimpel ho [Roman] Bezzola manzuno üna spüerta dal program chi füss dad ir a giuver golf e pruver da s'inservir dal rumauntsch. Ün oter exaimpel füss dad ir illas butias e cumprer per rumauntsch. [...]»⁵³

46 Differents represchentants da las gruppas d'interess han discutà suenter referats da basa las dumondas essenzialas per ina politica e planisaziun da linguatg effizienta sin nivel federal, chantunal e regional/local. Vesair en quest regard: LR, *Guid da la Scuntrada 1997*, p. 15.

47 LR, *Guid da la Scuntrada 1997*, p. 7–16.

48 *Accents* dals 03-05-1997, en: Archiv RTR.

49 Statement Manfred Gross, en: *La marella* dals 05-03-2000, en: Archiv RTR.

50 Discussiun al podium: *Chapientscha tranter linguas e culturas en Svizra*. Vesair LR, *Guid da la Scuntrada 2000*, p. 8.

51 Tranter auter cun il temas *Die Bedeutung der romanischen Kulturgüter als USP der Ferienregion Oberengadin u Ski-WM 2003 – Eine Chance für die romanische Sprache?!*, vesair LR, *Guid da la Scuntrada 2000*, p. 10.

52 Derungs, *Scuntrada Rumantscha 2000*, notizia dals 24-06-1998, en: Actas dal archiv da la LR.

53 «*Scuntrada 2000*» *invezza da «Scuntrada rumantscha»*, en: *La Quotidiana*, 05-11-1999, p. 11.

Questa nova direcziun dat a la Scuntrada 2000 in tun pli structurà e neutral, main surchargià e main emoziunal. Tenor Gion Antoni Derungs dueva la Scuntrada avair character simbolic.⁵⁴ Igl ha era dà occurrenz per talian e tudestg. I n'era en quest senn er betg pli ina <Scuntrada Rumantscha>, mabain ina <Scuntrada per la plurilinguitad enten l'Engiadin'Ota>.⁵⁵

4. Planisaziun e politica linguistica

Il tema il pli brisant che steva en connex cun la planisaziun e politica linguistica da la LR era senza dubis il RG e sia introducziun sistematica en ils divers champs da la vita. Uschia hai dà durant las Scuntradas diversas discussiuns e tensiuns che pertutgan quest tema da tabu: <Dieser Engadiner Widerstand gegen das RG als integrale Schulsprache zeichnete sich bereits seit Mitte der 1990er Jahre ab, nachdem die LR dieses bisherige Tabuthema an den <Scuntradas> aufgegriffen und propagiert hatte.>⁵⁶

Gia l'analisa dal svilup dal program (chapitel 3) illustrescha che la LR ha mess pli e pli gronda paisa sin la concretisaziun da lur planisaziun e politica linguistica. Gist il tema da l'introducziun dal RG en las scolas, che vegn analisada da Renata Coray, è da chapir sco zenit da la tensiun emoziunala tranter aderents ed adversaris dal RG. Tar la Scuntrada dal 1985 gievi en emprima lingia per infurmar la populaziun davart il diever dal RG. En general pon ins constatar, ch'il RG vegniva approvà dals politichers al plaun federal.⁵⁷ Cun renviament a la *Moziun Bundi* (vesair er chapitel 1) recapitulescha Bernard Cathomas sias speranzas:

[Fin d'avust 1985] [...] Forse ch'il Cussegl federal accepta ussa senza difficultads la moziun per ina meglra basa costituziunala dal rumantsch; forse che la Regenza grischuna è pronta per ina soluziun culanta concernent ils meds federals els mauns chantunals; forse che la Scuntrada porta propi in resvegli da la Rumantschia; forse che solidaritad, unitad e raschunaivladad han ina nova schanza en nossa cuminanza da linguatg; forse... che l'idea da la Scuntrada d'aventa tradiziun.⁵⁸

54 Vesair Derungs, *Scuntrada Rumantscha 2000*.

55 Quai mussa gia il titel da l'artitgel: <Scuntrada 2000> invezza da <Scuntrada rumantscha>, en: *La Quotidiana*, 05-11-1999, p. 11; *Scuntrada 2000* [program], en: *La Quotidiana*, 16-08-2000, p. 6.

56 Coray, *Von der Mumma Romontscha zum Retortenbaby Rumantsch Grischun*, p. 218.

57 Vesair Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 463.

58 Cathomas, *Notizias ord l'agenda*, 1985, p. 12.

Il sustegn dal RG sin il nivel federal sco era sin il nivel chantunal vegn alura anc ina giada rinforzà tar la segunda Scuntrada dal 1988.⁵⁹ Bernard Cathomas aveva in pèr mais avant la Scuntrada dal 1988 preschentà durant ina conferenza da pressa a Berna ils novs concepts da la LR per mantegnair la lingua.⁶⁰ Qua ils puncts impurtants: normalisaziun;⁶¹ solidarisaziun;⁶² standardisaziun.⁶³ Silsuenter suondan las set pretensiuns che fan part dal concept teoretic da planisaziun linguistica (vesair chapitel 1). Interessant è qua la paisa dada a las medias: <Man kann – im Jahre 1988! – eine Sprache ohne Tageszeitung, Radio- und Fernsehprogramme nicht erhalten.>⁶⁴

Gist la planisaziun d'ina gasetta quotidiana rumantscha è alura daventada il fil cotschen da la Scuntrada dal 1988. En quest connex stat era il postulat da Leon Schlumpf che ha exclamà en in referat ch'el veglia esser abunent da la gasetta rumantscha *La Quotidiana* fin il pli tard l'onn 1991.⁶⁵ Sper la gasetta era puspè il RG il tema permanent. Il suandant statement da la LR è forsa stà il punct da partenza per las discussiuns davart cumpetenzas: <La LR ais sensibilisada avuonda per cugnuscher las pussibilitats ed ils cunfins dal RG e nus nun avaran da tmair ch'ella ans surprenda cun acziuns precipitadas. Hajans fiduzcha dad ella!>⁶⁶

Malgrà acziuns cunter il RG ha la LR en mintga cas savì rinforzar sia posiziun envers la Confederaziun durant la Scuntrada dal 1988. Il president da la Confederaziun Otto Stich ha tegnì il pled uffizial la fin da l'emna. El ha medemamain suttastritgà l'impurtanza dal RG cun gia numnar champs d'applicaziun concrets:

Gewissermassen als verspätetes Geburtstagsgeschenk kann ich Ihnen heute mitteilen, dass der Bundesrat kürzlich beschloss, die Bundesverfassung, aber auch Gesetze wie das Umweltgesetz und das für Graubünden so wichtige Jagdgesetz ins Rumantsch Grischun übersetzen zu lassen.⁶⁷

59 Vesair p.ex. Mengiardi, *Zusammenfassung der an der <Scuntrada Rumantscha> in Scuol am 14.08.1988 gehaltenen Ansprache*, p. 37–38.

60 Cathomas, *Raetoromanisch: 50 Jahre seit der Anerkennung als Landessprache. Pressekonferenz vom 18. Februar 1988 in Bern*, p. 16–17, ed en general p. 13–19.

61 Medems dretgs e cundiziuns sco tschels linguatgs er per il rumantsch.

62 Surmuntar sparpagliadas politicas, confessiunalas e regiunalas.

63 Standardisaziun munta l'introducziun dal RG.

64 Cathomas, *Raetoromanisch: 50 Jahre seit der Anerkennung als Landessprache. Pressekonferenz vom 18. Februar 1988 in Bern*, p. 16–17.

65 <Jeu vi leger 1991 *La Quotidiana*>, en: Gasetta Romantscha, 17-08-1988, p. 5.

66 Schorta, *Materialias da la Scuntrada 1988 a Scuol. Renaschentscha o agonia dal rumantsch?* Referat dals 12-08-1988, cità tenor Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 454.

67 Stich, *50 Jahre Raetoromanisch als Landessprache. Offizielle Ansprache an der 2. Scuntrada in Scuol*, 1989, p. 25–26.

In svilup positiv aveva era il linguist Erwin Diekmann identifitgà, che aveva già fatg ina enquista ed il *Bericht über eine Umfrage zur Akzeptanz des RG*.⁶⁸ Diekmann sez ha però punctuà ch'i na sa tracti betg d'ina enquista represchentativa perquai ch'el haja – sappientivamain – dumandà mo ina elita rumantscha (che vegnia er a duvrar en emprima lingia il RG).⁶⁹

Tar la Scuntrada dal 1991 n'è il tema d'ina gasetta quotidiana rumantscha betg vegnì tractà directamain. Quai saja stà il giavisch dals editurs da las gasettas localas, ed ins n'haja betg vulì disturbar las tractativas:

Las contractivas – ed oravontut il dialog – vessen tenor entelgientscha vicendaivla giu d'entscheiver gia viers la fin da matg. In meins pli tard lain ils editurs dalla GR e dil FL saver ch'els drovien dapli temps da rispunder sin nies project. Per saver far quei en tutta calma seigi la tematica da «La Quotidiana» – cun orientaziun e discussiun d'omisduas varts – da sclauder alla SCUNTRADA a Laax. La LR consenta mo nuidis. Duront la Scuntrada cumpara perquei il fegl d'informaziun dalla Ligia romontscha quotidianamein.⁷⁰

Ins saja pia en la fasa da concretisaziun e tut ils editurs da gasettas localas hajan da princip mussà interess. Correspondents da la LR han perquai edì mintga di durant la Scuntrada in fegl d'infurmaziun, in bulletin davart las occurrenz da la Scuntrada.⁷¹ Cun quest fegl d'infurmaziun, che aveva la funcziun da project da pilot, ha la LR vulì mussar indirectamain ch'ins saja abel e pront da realisar ina gasetta quotidiana.⁷² Ins veglia uschia almain ademplir per in'emna la pretensiun d'in fegl quotidian che Peider Linsel haja già fatg avant 70 onns.⁷³ Malgrà l'absenza saja tenor Bernard Cathomas gist quest tema da tabu cursà il pli fitg tranter ils participants durant l'emna.⁷⁴

Entant ch'i deva pia tractativas tar la gasetta, hai dà bunas novitads per las autras medias: cusseglier federal Adolf Ogi ha en l'act final da la Scuntrada numnà la nova lescha da radio e televisiun che dettia gronda paisa a

68 Diekmann, *Bericht über eine Umfrage zur Akzeptanz des RG*, 1989, p. 45–66.

69 Confrunta Coray, *Rumantsch Grischun: Sprach- und Machtpolitik in Graubünden*, 2010, p. 150.

70 Capaul, *Rapport annual da la LR da l'onn 1991, 1992*, p. 305.

71 Quest fegl d'infurmaziun cuntegna artitgels che documenteschan differentas occurrenz ed opiniuns dals participants. El sa chatta medemamain tar il material da las Scuntradas en l'archiv da la LR. Vesair *Scuntrada 1991. Fegl d'infurmaziun da la Lia rumantscha* Cuir, nr. 1, p. 2.

72 Cunfrunta *Accents* dals 03-08-1991, en: Archiv RTR (intervista tranter auter cun Bernard Cathomas); *Accents* dals 13-08-1988, en: Archiv RTR.

73 Confrunta *Schurnal da mezdi* dals 05-08-1991, en: Archiv RTR; *Schurnal da la saira* dals 05-08-1991, en: Archiv RTR.

74 Confrunta *Schurnal da la saira* dals 10-08-1991, en: Archiv RTR.

las linguas minoritaras e che possia schlargiar il program.⁷⁵ Plinavant hai dà ina massa auters aspects che han tractà la lingua: Anc pli fitg che tar las emprimas duas ediziuns èsi vegnì tematisà l'eveniment sco avertura vers las ulteriuras gruppas da linguatg. Vinavant èsi vegnì discutà davart la lingua da texts uffizials che duai resguardar il gender (en tudestg «geschlechtergerechte Behörden-texte»).76 Il resultat da questas discussiuns sajan stadas propostas per evitar sexissem per rumantsch.⁷⁷

La LR ha incaricà ina grupp da lavur da s'occupar cun las dumondas da l'egualitad dals dretgs linguistics, quai sco conseguenza da las discussiuns creschentas tras la producziun da novs meds d'instrucziun per las scolars:⁷⁸ Ils plans per mantegnair il rumantsch d'aventan pia en ils onns 1990 pli e pli concrets. Sco exempel pon ins era numnar la fundaziun da la Giuventetgna Rumantscha (GiuRu) durant l'emna d'inscunter.⁷⁹ En quest connex èn dentant era creschidas las pretensiuns generalas da la LR envers la populaziun rumantscha. Per schliar las dumondas da cumpetenzza che vegnivan discutadas pli e pli, ha la LR envidà in derschader federal a la Scuntrada 1991:

Gemäss Bundesrichter Giusep Nay müsse die Einführung des RG nicht vors Volk, sondern sei allein Sache der Rätoromanen. Die LR sei völlig legitimiert, so zu handeln wie bis anhin. Sie muss sich aber um die rätoromanische Volksmeinung kümmern und zudem versprechen, dass die Standardsprache freiwillig angewendet werde. Auch haben die Bundesbehörden das Recht, die Erforschung und Entwicklung des RG zu unterstützen. Bern hoffe sehr, dass RG von den Rätoromanen akzeptiert werde.⁸⁰

Questa conferma da Giusep Nay mussa che la LR sa giustifitgava pli e pli. L'element da giustificaziun pon ins vesair tar ils plets d'avertura da

75 Confrunta pled dad Adolf Ogi, en: *Cuntrasts* dals 21-08-1991, en: Archiv RTR. Adolf Ogi ha durant ses pled era rut il tema da tabu. Vesair en quest regard *Adolf Ogi bricht das Scuntrada-Tabu* «Quotidiana», en: Bündner Tagblatt, 12-08-1991, p. 5. Cofrunta vinavant *Schurnal da la saira* dals 11-08-1991, en: Archiv RTR.

76 Er enten il bulletin da la suandanta Scuntrada (1991) sa chatta in artitgel davart quest tema: *20 onns ils medems dretgs politics. Nua ein las dunnas?*, Nr. 5, p. 4.

77 Dazzi Gross / Caduff, «La directura curaschusa» oder *Die sprachliche Gleichberechtigung im Rätoromanischen*, 2000, p. 48.

78 Dazzi Gross / Caduff, «La directura curaschusa» oder *Die sprachliche Gleichberechtigung im Rätoromanischen*, p. 47–60; Elmiger e.a. (eds.), *Geschlechtergerechte Behörden-texte*, 2017, p. 198–199; LR, *Scuntrada 91. Fegl d'infurmaziun da la Lia rumantscha*, nr. 5, p. 4.

79 *Fundau la «Giuventetgna romontscha»*, en: La Casa Paterna / La Punt, 23-08-1991, p. 7.

80 *Bunas schanzas pel RG*, en: Fögl Ladin, 13-08-1991, p. 1. Vesair era Nay, *Lingua e dretg*, 1992, p. 57–71.

Bernard Cathomas da las Scuntradas 1991, 1994 e 1997.⁸¹ L'onn 1991 è el fitg direct ed entschaiva cun plets pesants e cun in tun che admonescha: «Cun Scuntradas mintga treis onns san ins buca mantegner il romontsch. Per che vus fetgies e per che nus fetgien neginas illusiuns.»⁸²

Cathomas renda attent al mantegniment dal rumantsch en tut sia cumplexitad e declassescha la Scuntrada sco instrument. El accentuescha ch'il pievel e betg l'elita stoppia spendrar il linguatg, e quai tras la prontad da far diever da la lingua. Ch'il pled d'avertura ha – en cumparegliaziun cun ils statements da Cathomas durant las emprimas duas Scuntradas – questa giada in tun pli serius, conferma era la proxima passascha ch'è ina reponderaziun da la situaziun actuala. Cathomas insista sin la planisaziun linguistica:

Quest concept da planisaziun linguistica è la basa teoretica dal program da la Scuntrada 1991. Las Scuntradas 1985 e 1988 èn da princip stadas occurrenzas commemorativas: 2000 onns Retoromania (1985) e 50 onns linguatg naziunal (1988). Già lura avain nus dentant constatà che la Rumantschia ha pauc da festivar en vista a la regressiun linguistica cuntinuanta, dentant bler da reflectar, discutir e sa metter d'accord.⁸³

El continuescha cun ils set puncts da program (vesair chapitel 1) ch'el aveva già numnà durant la conferenza da pressa da l'onn 1988. Ins po constatar che quels han en il fratemp survegnì ina funcziun da manual per la LR.⁸⁴ En ina segunda part numna il secretari general – puspè a moda giustifitganta – trais criticas fatgas tar las ultimas Scuntradas, ch'ins na sappia questa giada betg far: El punctuescha anc ina giada che la Scuntrada na saja betg mo per l'elita, na activescha betg mo il chau e na saja betg mo per Rumantschas e Rumantschs.⁸⁵ Er il pur ed il scrinari duajan vegnir a discutir da lur problems cun la lingua.⁸⁶

Accentuada vegn tar questa Scuntrada spezialmain la bilinguitad sco premissa per viver ensemen, per uschia franar la germanisaziun che

81 Ils plets d'avertura da Bernard Cathomas da la Scuntradas 1985 n'è betg da chattar, ni en l'archiv da la LR, ni en l'archiv da RTR. Sin basa dal Telesguard dals 17-08-1985 èsi da supponer che Cathomas n'ha betg tegnì in pled uffizial durant l'emprima Scuntrada, u almain betg in pled che fissi sur ina preschentaziun dal program or. Il pled da l'onn 1988 è er stà ina preschentaziun da la Scuntrada che cuntegna elements fitg generals. Vesair en quest regard Cathomas, *Preschentaziun da la Scuntrada Rumantscha '88 a Scuol*, p. 4–5.

82 Pled Cathomas, transcrit dal *Telesguard* dals 10-08-1991, en: Archiv RTR.

83 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1991*, p. 6.

84 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1991*, p. 5–8.

85 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1991*, p. 8–9.

86 *Accents* dals 03-08-1991, en: Archiv RTR (intervista tranter auter cun Bernard Cathomas).

avanza en la Surselva. La Scuntrada na duai en quest senn betg esser in ghetto rumantsch, mabain in experiment tranter pledaders rumantschs e tudestgs, per chattar ora co ch'ins possia communitgar cun germanofons. Ils Rumantschs duajan vegnir animads da betg midar il linguatg en mintga situaziun dal mintgadi.⁸⁷

Il pled d'avertura da l'onn 1991 porta il titel *Na star sut las plantas dal passà!*⁸⁸, *quel dal onn 1994 Buca schar dar l'aura pils larischs*. Quests slogans èn in appel als Rumantschs da participar a la discussiun davart la planisaziun e politica linguistica per plaun a plaun cuntanscher in status da normalitad. L'onn 1994 cumenza Cathomas ses discurs cun ils pled:

Da certas varts spetgan ins mintgaton da nossa gruppa linguistica quei ch'ella ni vul ni sa prestar ed ins ei alura puspei <per in'illusium pli paupers>. Igl ei bien ed uras che nus laschien las illusiuns e s'occupeschien e vivien cun las realitads; [...]. Nus essan buc en emprema lingia Romontschas e Romontschs, mobein contemporanas e contemporans dalla fin dil zoavel tschentaner, che discuoran per part cun perschasiun, per part semplamein per disa romontsch. Il romontsch ei pil pli quei che lungatgs ein insumma pils carstgauns: mieds da communicaziun che ston funcziunar. Per sche quei ei il cass, sa il lungatg er daventar in mied d'identificaziun da gruppa. Igl ei da calar da pretender dallas Romontschas e dils Romontschs ch'els mondien pil mund entuorn confessond trasora lur lungatg. Nies pensum e nossa obligaziun eisi da crear las premissas per ch'els possien viver il lungatg en tutta normalitad.⁸⁹

En sia reponderaziun da la situaziun actuala che suonda, numna Cathomas alura numerus puncts positivs ch'èn identics cun l'inversiun dal circul viziuz e che stattan en connex cun la meglieraziun dal status e dal prestige dal rumantsch (vesair chapitel 1):

La schientscha pil lungatg ei carschida ed era la segirtad da sesez da biaras e biars. Ils vegls complex d'inferiuradad vegnan plaunet surmontai; [...] Meglier ch'els Romontschs san tudestg e pli perschadi Romontschs ch'els ein, pudess ins dir. Nus stuein saver che nus savein buca mantener il romontsch encunter il tudestg ni auters lungatgs, mobein mo sper ed ultra da quels.⁹⁰

87 *Accents* dals 03-08-1991, en: Archiv RTR (intervista tranter auter cun Bernard Cathomas).

88 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1991*, p. 5.

89 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1994*, p. 1.

90 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1994*, p. 1.

Vinavant hajan radio e televisiun s'avischinà a las regiuns⁹¹ e Flem haja decidì d'introducìr duas uras da rumantsch obligatorias en la scola primara. Administraziuns publicas, interpresas, bancas e segiradas dovrian adina dapli il rumantsch per inscripziuns ed er il turissem haja scuvert il rumantsch sco in'attracziun. El menziuna er il project per in'agentura da novitads rumantscha ed ils *Dis da litteratura* che existian dapi l'onn 1990. Ultra da quai discura Cathomas d'in svilup positiv che pertutga las emoziuns magari surchargiadas. Alura suondan dentant ils puncts negativs, sco tranter auter la germanisaziun da tuttas valladas rumantschas, la revisiun da l'artitgel 116 che cuzzia memia ditg u la letargia e l'indifferentissem en dumondas dal linguatg:

Il «materialissem» che gia ils fundaturs dalla Ligia Romontscha han viu 1919 sco grond inimitg dil lungatg, ei aunc oz virulents e caschuna svilups a donn e cuost dalla cultura e dil lungatg indigen.⁹²

Sco ulteriurs puncts negativs numna Cathomas la situaziun nuncuntantaivla da la pressa rumantscha, il futur intschert dals battagliaiuns militars rumantschs e, sco punct zunt brisant, la sfessa tranter l'elita ed il pievel:

Fetg problematica ei era l'emprova da crear in foss denter l'elita romontscha ed il pievel. Mintga cuminonza drova sia elita per saver sefar valer e per realisar ils agens dretgs ed interess encunter las elites dad autras gruppas. Ina cuminonza senza elita ei, gest sco ina firma senza in bien cader, a liunga vesta piarsa el combat da concorrenza.⁹³

Silsuenter menziuna Cathomas la politica da linguatg e la rolla activa da la LR. La politica da linguatg «sto [!] esser tema dalla Scuntrada.»⁹⁴ ed ella stettia adina en connex cun autras politicas: «Far politica da lungatg vul dir far politica da medias, da scolaziun, d'economia e da traffic e mirar ch'il lungatg vegni consideraus en questas politicas.»⁹⁵ En connex cun la

91 La Televisiun Rumantscha ha tranter auter fatg emissiuns directas cun purtretts da vitgs cun il titel *Direct da [num dal vitg]*, quai d'event da l'onn 1987. Vesair en quest regard l'archiv da RTR. Ins sto er esser conscient dal fatg ch'il Radio Rumantsch e la Televisiun Rumantscha n'eran betg mo directamain al lieu, a las Scuntradas, mabain ch'els eran – cun porscher per exempel curs al public – sez ina part integrala da las Scuntradas.

92 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1994*, p. 3. Bernard Cathomas vesa il materialissem sco inimi dal linguatg, malgrà ch'el pretendia uschiglio ina basa economica solida per al mantegnair. El manegia qua p. ex. surbajegiadas u projects pli gronds sco il tunnel dal Veraina. La relaziun tranter il materialissem ed ina basa economica solida na vegn deplorablmain betg tematisada.

93 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1994*, p. 3.

94 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1994*, p. 4.

95 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1994*, p. 4.

Scuntrada 1994, il giubileum da 75 onns da la LR, explitgescha Cathomas sia istorgia, quai remartgablamain puspè – sco gia tar ils dus titels dals plets d'avertura dal 1991 e 1994 – cun in linguatg zunt metaforic che fa diever dal mund da la flora:⁹⁶

Igl ei plitost la historia dil hortulan che quella dil conquistader. Buca tut quei ch'ei vegniu semnau cun buna intenziun, ha saviu vegnir raccoltau. Sco ella bibla ei buca tut la semnada curdada sin bien terren, mobein per part ella spinatscha e sin terren carpus, e mintgaton eisi schizun, duront ch'il hortulan durmeva, vegniu semnau zerclem. E per restar tier sogn Mattiu: Era per il romontsch vala: <Mo tgi che ha nuot, da lez vegn aunc priu quei ch'el ha> (Mt. 13,12), [...].⁹⁷

Er il pled d'avertura da l'onn 1997 cuntegna medems u sumegliants elements che pertutgan la planisaziun linguistica. Sco emprima finamira vegn numnà il rinforz da la schientscha da las Rumantschas e dals Rumantschs. Bernard Cathomas numna puspè las novaziuns positivas: La delegaziun grischuna dal parlament svizzer ha inoltrà la *Moziun Bundi* l'onn 1985, quai ha dà l'impuls da far in rapport extendì davart la politica linguistica en Svizra ch'è alura vegnì discussa en il parlament durant plirs onns. L'onn 1996 è il rumantsch vegnì renconuschì sco lingua uffiziala parziala ed igl è vegnì introducì il princip territorial.⁹⁸ Vinavant vegn numnà il diever dal RG sco lingua uffiziala dal chantun, quai che munta puspè in rinforz da la bilinguitad. Igl haja dà in rinforz da la schientscha e meglras relaziuns tranter las linguas chantunalas, in augment da las purschidas da radio e televisiun, in'extensiun dal vocabulari ed il diever tar differentas interpretas.

In focus metta la LR tar quella Scuntrada sin la diaspora (cunquai che 38% da las persunas da lingua rumantscha vivian ordaifer il Grischun), sin l'introducziun dal RG en las scolas ed er sin la promoziun da *La Quotidiana*. Ella saja in dals projects ils pli impurtants per la derasaziun da la lingua e duaja promover l'identitad surregiunala, quai cun agid da

96 Davart las metafras da plantas vesair Coray, *Von der Mumma Romontscha zum Retortenbaby Rumantsch Grischun*, p. 283–291.

97 Cathomas, *Pled d'avertura da la Scuntrada 1994*, p. 5.

98 <Mit der Amtssprachenregelung wird versucht, eine Art «Territorialprinzip von unten» zu verwirklichen; in Sprachgrenzgemeinden (Flims, Domat/Ems, Lantsch) wurde kürzlich in Volksabstimmungen die Sprachverwendung in Schule und Gemeinden verpflichtend geregelt; [...]>, Cathomas, *Am Anfang einer neuen Ära der Sprachpolitik?*, p. 2. Davart la revisiun da l'artitgel 116 (Cst.) vesair era Pitsch, *Perspectivas da la politica da linguas da la Confederaziun: la revisiun da l'artitgel da linguas (art. 116 CF) e las consequenzas per la politica da linguas da la Confederaziun*, en: *Annalas da la Societad Retorumantscha* 110, 1997, p. 53–60.

l'entira populaziun.⁹⁹ Interessant para qua dad esser il spustament da la dumonda pertutgant il RG. I na vegn betg pli discutà <pertge RG?> u <RG, gea u na?>, mabain <co introducir RG?>. Infurmaziuns davart la dimensiun politica sa chattan er en il rapport annual da la LR:

Il president da la confederaziun Arnold Koller, cusseglier guvernativ Joachim Caluori, il directur general da la Societad svizra da radio Armin Walpen, il president dal cussegl grond e numerus ulteriurs exponents politics da las regions e vischnancas rumantschas han participà a l'act final ed a singulas ulteriuras occurrenz. Las intenziuns ed ils interess da la Rumantschia han pudì vegnir preschentads a las persunas participadas, e las decisiuns politics sin plaun communal, regiunal, chantunal e federal.¹⁰⁰

<Survendscher las sfidas [...] be cun forzas cumünaivlas>, uschia annunzia Jost Falett la davosa Scuntrada.¹⁰¹ En ils documents da planisaziun èsi vegnì discurrì d'ina situaziun differenta: La planisaziun dal status e dal corpus ch'èn vegnidas iniziadas a l'entschatta dals onns 80, sajan terminadas u instradadas. I dettia però da far ina massa sin il champ da l'implicaziun sociala (propagaziun dal RG) e sin il champ da la planisaziun dal diever linguistic. Il RG saja anc memia pauc acceptà. La situaziun economica na saja betg pli uschè favuraivla.¹⁰² In tema ch'era gia vegnì tematisà ferma-main a Domat è stà il plurilinguissim. Cun agid dal model da Samedan han ins qua vulì mussar differentas pussaivladads e cunfins da differentes systems da scola.¹⁰³ La Scuntrada n'è pia betg mo stada averta per esters, anzi ins ha integrà conscientamain ils auters linguatgs. I giaja per viver en diversidad e plurilinguitad, per reconquistar domenas.¹⁰⁴

5. Recepziun publica

La Scuntrada dal 1985 ha forsa gì il bonus dad esser stada l'emprima emprova, uschia ch'il resun è stà fitg positiv. Ins è stà surstà da la buna organizaziun ed ins ha ludà la varietad dal program. En la pressa vegn numnà sco punct culminant la preschientscha da la prominenzia durant l'act comemorativ ed il til, sco p.ex. dal president da la Confederaziun Kurt Furgler. Plinavant vegn la Scuntrada descritta sco <reuniun dals Rumantschs>,¹⁰⁵

99 Cathomas, *Scuntrada 1997 – Eröffnungsansprache*, p. 1–5.

100 LR, *Rapport annual 1997 da la LR*, p. 66.

101 <Survendscher las sfidas cun forzas cumünaivlas>, en: *La Quotidiana*, 16-08-2000, p. 2.

102 Vesair LR, *Scuntrada 2000 – Schlarigna*, notizias dals 25-04-2000 or da las actas da l'archiv da la LR.

103 Vesair LR, *Guid da la Scuntrada 2000*.

104 <La Svizra dovra ils Rumantschs>, en: *La Quotidiana*, 21-08-2000, p. 1.

105 Vesair *Telesguard* dals 07-12-1985, en: Archiv RTR.

sco <eveniment historic>¹⁰⁶ e sco occorrenza per unir ils Rumantschs.¹⁰⁷ Era las emissiuns dal Radio Rumantsch, che ha emess, per l'emprima giada insumma, durant l'entira emna directamain dal lieu d'inscunter, han chaschunà in grond dumber da visitaders che sajan vegnids spontanamain. Quai conferman differentas vuschs. Uschia legian ins: <Durant l'antiera scuntrada vainsa pudia constatar tanta simpateia e cordialitad tranter igls differentes idioms ed ins ò pudia sa persvader tg'ins pò discorrer rumantsch cugls oters Rumantschs.>¹⁰⁸ Ed era la LR ha constatà: <Grazia a la derasaziun directa da diversas parts dal program sur il Radio rumantsch èn las discussiuns e tematicas vegnidas purtadas en vasts tschertgels da la populaziun.>¹⁰⁹

Quantas emoziuns positivas che l'emprima Scuntrada ha chaschunà, mussa il statement euforic da Bernard Cathomas durant il davos di da la Scuntrada:

[...] Nus havein las pli aultas spetgas ch'èin vegnidas surmuntadas entras la participaziun dils Romontschs, dalla Svizra, dils mieds da massa, nus havein contonschiu quest'jamna sco entschatta dad in niev moviment caussas che nus havessen schiglioc duvrau gis ed onns per crear ina basa aschi favoreivla. Ina sepultura sai jeu buca s'imaginar ch'ins sa gir... ina levada, ina renaschientscha, ina ressurecziun dil romontsch, jeu less gir che il clima che regia ella Romontschia ei paregliabels cun quel che regeva ils anno 30 avon la renconuschientscha dil romontsch sco quart lungatg naziunal.¹¹⁰

Ed era il scolast Arnold Spescha lauda suenter la Scuntrada il bel sentiment da cuminanza:

Quei mument ei staus impressiunonts, quei mument dalla <Chara lingua da la mamma>, quei mument che las musicas han intonau ed il pievel ha cantau il cant final. Quell'unda tras la tenda cu els ein stai sin peis, ils pigns e gronds, ils vegls e giuven, ed han cantau il cant da laud e da carezia per lur lungatg matern. [...] Pilver, quei mument, quel ei staus bials ed ha mussau che nus essan aunc Romontschs, che nus essan aunc in pievel che vul viver.¹¹¹

106 *Culminaziun d'in eveniment historic*, en: Gasetta Romontscha, 13-08-1985, p. 1.

107 *Vesair Ein Freudentag für die Rätoromania*, en: Bündner Tagblatt, 12-08-1985, p. 1; *Aspects da la Scuntrada a Savognin*, en: Fögl Ladin, 13-08-1985, p. 1; *Ena Scuntrada impressiunonta e cordiala*, en: La Pagina da Surmeir, 16-08-1985, p. 1-3; *Punct culminont a Savognin: il til*, en: La Casa Paterna / La Pünt, 16-08-1985, p. 1; *Ina famiglia romontscha*, en: La Casa Paterna / La Pünt, 16-08-1985, p. 9; *Resultat: Gronda maioritad per ina gasetta dil gi*, en: La Casa Paterna / La Pünt, 16-08-1985, p. 15.

108 *Scuntrada – impressiungs – perspectives*, en: La Pagina da Surmeir, 16-08-1985, p. 2.

109 LR, *Rapport annual 1994 da la LR*, p. 51. Per l'onn 1985 vala il medem, quai tenor ina infurmaziun a bucca d'ina anteriura collavuratura da la LR.

110 Statement Bernard Cathomas, transcrit dal *Telesguard* dals 17-08-1985, en: Archiv RTR.

111 Spescha, <Chara lingua da la mamma>, 1985, p. 110. Per far part al til eran stadas preschentas numerusas uniuns da musica.

Il linguist Gion-Giachen Furer constatescha ina preschientscha vasta dal corpus che fa part da la planisaziun linguistica:

Il success il pli fenomenal – e spitgau mo da paucs – ei staus quel ded Iso Camartin cun ses cuors da filosofia: cheu han ins la prova definitiva, dad in maun, ch’il romontsch ei habels ded exprimer ils pli aults patratgs sch’ins ha giu caschun ded emprender endretg el, e da l’auter maun ch’il pievel romontsch ha las pli aultas pretensiuns da formaziun. [...] ¹¹²

I para sco sche l’emprima Scuntrada fiss stada in clom da svegliar per in nov moviment rumantsch. Entant che la lingua è vegnida tractada plitost sco ina tematica tranter bleras autras en il program da la Scuntrada, uschia vegnan gist en la pressa rumantscha mess accents sin l’idea d’ina gasetta quotidiana u il diever dal RG.¹¹³ Tuns critics èn rars e concernan l’idea problematica da festivar 2000 onns Retoromania. Ina festa che saja pia deditgada als agens conquistadurs.¹¹⁴ Il RG aveva gia da lezzas uras sceptichers. Sper ina massa autras caricaturas stat il maletg sin la suandanta pagina emblematicamain per las stentas invanas da la LR da spender la lingua.

Il tenor positiv ed ils dus temas gasetta quotidiana ed RG stattan er en il focus da la pressa tar la Scuntrada 1988. Las spetgas sajan surtut vegnidas surpassadas pertutgant il dumber da persunas. L’augment da l’aspect politic-linguistic ed economic durant la segunda Scuntrada vegn menziunà en la Gasetta Romontscha, quai betg senza in suttun critic:¹¹⁵

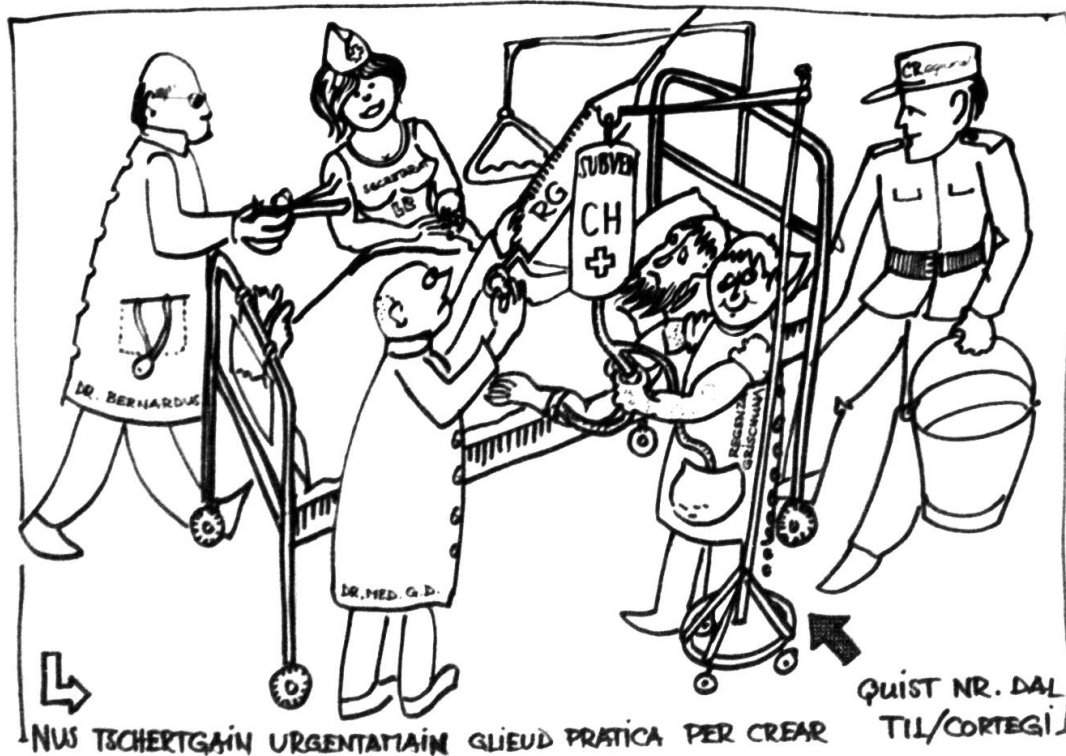
Concernent ils postulats fundamentals ein ins units – buca denton pertuccont la metoda, la via dad encaminar. [...] la situaziun da partenza ei suenter la Scuntrada a Scuol empau in’autra. Dils brats da meinis ein ils accents principals sedai claramain. La gasetta romontscha dil di, l’applicaziun dil

112 Furer, *Cuorts patratgs sur della Scuntrada romontscha de Savognin*, p. 112.

113 *Aspects da la Scuntrada a Savognin*, en: Fögl Ladin, 13-08-1985, p. 1; Resultat: Gronda maioritad per ina gasetta dil gi, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 16-08-1985, p. 15; *Problems generals dalla pressa rumantscha*, en: La Pagina da Surmeir, 30-08-1985, p. 1.

114 Vesair l’artitgel da Linard Bardill, *Was zum Teufel gibt’s da zu feiern?*, en: Nebelspalter 111, 1985, carnet 32, p. 34–35.

115 Vesair era: *Malgrad scepis – certezia*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 12-08-1988, p. 1; *Las discussiuns per ina gasetta dil gi vegnan cuntinuadas*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 12-08-1988, p. 4; *Zweite Scuntrada Rumantscha in Scuol beendet. Rätoromanen feiern <ihre> Landessprache*, en: Bündner Tagblatt, 15-08-1988, p. 1; *Commemoraziun festiva cun cuss. fed. Stich*, en: Gasetta Romontscha, 17-08-1988, p. 1; *Zacontas impressiuns generalas*, en: Gasetta Romontscha, 19-08-1988, p. 1; *La scuntrada romontscha a Scuol ei ida a fin: grond success*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 19-08-1988, p. 1; *Stich ha puntuau l’impurtonza dil rumantsch grischun*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 19-08-1988, p. 4; *Impreschiuns da la Scuntrada 1988 a Scuol*, en: Fögl Ladin, 19-08-1988, p. 1.

Injectar il RG sco medicament per la Retoromania. A sanestra Dr. Bernardus (Bernard Cathomas), ord la collecziun da maletgs da la Scuntrada 1985, en: CADRUVI, MARIA / JOOS, ANDREAS (eds.): *La Scuntrada. Maletgs e patratgs da la Scuntrada dal pievel rumantsch dals 5 als 11 d'avust 1985 a Savognin*, Cuir 1985, p. 118.

Romontsch Grischun, dapli sustegn da Confederaziun e Cantun paran da ver la preferenza. Facit: La politica actuala dalla Romontschia sto buca vegnir revidida da funs, silpli formulada autramein. Quei ei in fretg da Scuol.¹¹⁶

Cun las pretensiuns da la LR e las concretisaziuns da projects che fan part da la planisaziun linguistica èn – sco gia demonstrà – era creschidas las tensiuns ed emeziuns. La sfessa tranter aderents ed adversaris da la LR è gist en quests onns stada fitg profunda. Quai mussan era las reacziuns sin la Scuntrada 1991 en la pressa. I vegn – sco gia en il pled d'avertura da Bernard Cathomas – discurrì d'ina elita rumantscha. Tenor I. Michael, che fa però er ina bilantscha positiva, saja quai questa elita, che vivia per il solit en la Bassa, che haja complexs d'identitad e che fetschia ordlonder in «Dauerbrenner».¹¹⁷ Vinavant vegn crititgà en ina columna da la delegada

¹¹⁶ *Zacontas impressiuns generalas*, en: *Gasetta Romontscha*, 19-08-1988, p. 1.

¹¹⁷ *Scuntrada a Laax – gartegiada d'A tochen Z?*, en: *La Casa Paterna / La Pünt*, 23-08-1991, p. 7. I. Michael ha en quest connex crititgà cabarettists che han tematisà l'identitad rumantscha durant l'ultim di da la Scuntrada. Baldina Cantieni Kobi ha alura differenzià la ponderaziuns da Michael. *Vesair Nos commentar*, en: *Fögl Ladin*, 27-08-1991, p. 3.

da la LR Anita Gordon l'introducziun dal diever dal RG e la negligentscha dals idioms:

Al tema lingua s'ho bainschi miss a disposiziun üna fin duos uras al di, basta que pel problem fundamental da nus Rumauntschs? Eir pel RG s'ho reservo minchadi düraunt tuot la Scuntrada üna fin duos uras al di. Be ils singuls idioms nu sun stos degns da chatter ün lö in quel vast program. Eau spesesch be cha la Scuntrada a Laax hegia darcho musso cha'ls Rumauntschs s'inclegian traunter pêr, sainza stuvair s'inservir d'üna lingua construida e cha'l RG po be rimplazzer il tudas-ch e stu rester lingua placativa. Perque nun incleg eau cha'l forum RG voul sur mort e fin cha'l radio rumauntsch emetta las noviteds naziunelas ed internaziunelas in RG.¹¹⁸

Ultra da quai crititgescha ella la LR, che quella na s'occupia betg dals problems da vischnancas isoladas. Il contact e la collavuraziun manchian. Ella finescha cun ils plets: «Es la Scuntrada steda ün inscunter dal pövel, d'üna elita, dad emigros, da scriptuors, oratuors, ...uors, ...uors?»¹¹⁹

L'aspect ch'ils idioms vegnian flaivlentads e declassads era gia vegnì critigà d'autra persunas, tranter auter dal scriptur Theo Candinas. Las rinfatschas eran avugadia ed il tun zunt emoziunal. In dals pli interessants artitgels en quest connex para quel dal linguist Gion-Giachen Furer. El crititgescha severamain las attatgas persunals da Theo Candinas vers Bernard Cathomas e suttastritga medemamain divers fatgs:

[...] Jeu sun profundamein perschuadius che la LR ha fatg certs gronds sbagls, era e surtut, pils davos temps, pertuccont il RG; cheu ha B. Cathomas sia responsablada sco secretari. Per gir ei cuortamein, mia perschuasiun ei ch'ei drova <in> idiom per certas funcziuns ch'il romontsch sto emplenir, essenzialmein economicas ed administrativas a nivel naziunal. Il RG ei buc igl ideal, el ei lunsch dagl ideal da divers puncts de vesta. [...] Mia constataziun ei ch'il RG sesanfla en adina pli biaras funcziuns, nua che sia preschientscha era buca prevedida ed ei era buca ina consequenza necessaria dellas funcziuns da basa. [...] e lu fuss ei donn pil lungatg sch'il romontsch vegness unificaus dil tuttatatg en fuorma da RG u sin basa de quel. Era eisi buc endretg – fauls ed offendent e tacticamein falliu – en mes egl, de sbassar ils idioms tradiziunals a dialects. [...] La perschuasiun ded haver raschun, respectivamein buns arguments dat denton buca a mi il dretg de diffamar publicamein enzatgi, era lu buca, sch'enzatgi refusescha la discussiun. [...] Ed jeu constateschel ina caussa: Pertuccont il RG ei mia perschuasiun forsa maneivla de quella che fuss de renconuscher tier Theo Candinas inaga eliminadas tuttas cozzas de polemica [...]. Era la discreditaziun pauschala de tut tgi ch'ha participau alla Scuntrada ei ina tresta maniera d'argumentar (argumentar?). Jeu hai legiu e

118 *La columna*, en: Fögl Ladin, 23-08-1991, p. 2

119 *La columna*, en: Fögl Ladin, 23-08-1991, p. 2.

legiu igl artechel, ei para veramein ded esser aschia per Theo Candinas che mo glied buca endretga seigi stada presenta, ni getg autramein, ch'ins seigi sedisqualificaus per il sempel fatg ded esser staus presents. [...] Eis ei buca aschia che tgi ch'ei buca vegnius, e vess saviu u stuiu pervia de sia posiziun u semplamein de siu engaschament s'arranschar per vegnir e profitar della caschun e ded emprender e de far de saver, porta era sia part de responsabladad?¹²⁰

En general hajan dentant era tar la Scuntrada dal 1991 las vuschs positivas surpassà las vuschs scepticas.¹²¹ Johann Clopath numna l'aut dumber da participants en congual cun il dumber da la populaziun rumantscha e renviescha medemamain a las pretensiuns da la LR al pievel, terminond cun la dumonda averta sch'ins na spetgia forsa betg memia bler dals Rumantschs.¹²²

La Scuntrada dal 1994 era gia ordavant vegnida recepida sco meglra e pli concentrada.¹²³ Suentar las explicaziuns davart las dimensiuns pli pitschnas e la focussaziun sin la planisaziun linguistica, na fa la bilantscha en la pressa grischuna betg surstar: Ils Rumantschs giajan en l'offensiva cun lur plets e discurs programmatics.¹²⁴ I vegnan p. ex. numnads temas sco «Strategias per la scola da dam aun»¹²⁵, «RG in der Schule?»¹²⁶ u la pressa rumantscha.¹²⁷ Facit: I sajan plitost aspects psicologics che linguistics, che procurian per las retegnientschas e refusaziuns dal RG.¹²⁸ Ils exponents da la politica e da la pressa na vegnian betg perina pervia da la gasetta quotidiana e dettian la culpa l'in a l'auter.¹²⁹

Novs resuns da l'onn 1997 pertutgan oravant tut la furma da la Scuntrada e la dumonda d'existenza. La Scuntrada saja stada in success, dentant constatescha Bernard Cathomas en quest connex: «Sie hat aber auch klar zu Tage gebracht, dass sich die klassische Form, wie sie 1985 in Savognin eingeführt worden ist, überlebt hat.»¹³⁰

120 *Sviziuns ed exageraziuns*, en: Gasetta Romontscha, 23-08-1991, p. 13.

121 *Confrunta Buca star sut las plontas dil passau*, en: Gasetta Romontscha, 06-08-1991, p. 1; *Bilanza positiva alla fin dalla tiarza Scuntrada*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 16-08-1991, p. 20.

122 *Vesair La Scuntrada ha sia funcziun*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 16-08-1991, p. 17.

123 *Vesair Scuntrada 1994: «Megldra e pü concentrada»*, en: Bündner Tagblatt, 01-06-1994, p. 2.

124 *Die Rätoromanen gehen in die Offensive*, en: Bündner Tagblatt, 11-10-1994, p. 1.

125 *Strategias per la scola da damaun*, en: Bündner Tagblatt, 12-10-1994, p. 2.

126 *RG in der Schule*, en: Bündner Tagblatt, 14-10-1994, p. 1.

127 *Nua ei il «peschaletg» dalla pressa romontscha?*, en: Gasetta Romontscha, 14-10-1994, p. 7.

128 *RG in der Schule*, en: Bündner Tagblatt, 14-10-1994, p. 1; confrunta er Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 455.

129 *Nua ei il «peschaletg» dalla pressa romontscha?*, en: Gasetta Romontscha, 14-10-1994, p. 7.

130 Cathomas, cità en: *Die klassische Form der Scuntrada hat sich überlebt*, en: Bündner Tagblatt, 22-08-1997, p. 3.

Cathomas menziunescha medemamain, ch'ins duaja plitost far in'occurrenza cun cleras structuradas che distingua meglier tranter divertiment e lavuratori. En passà saja il program stà memia cumplitgà.¹³¹ La LR observa ina sminuziun da la Scuntrada 1997 en las medias: «Gronda atenziun ha la Scuntrada er chattà en las medias scrittas dal chantun, en spezial en La Quotidiana. Ils rapports en il rest da la Svizra èn stads main intensivs che tar las davosas Scuntradas, dentant anc adina fitg voluminus.»¹³²

Quest interess mancant ha forse er da far cun la situaziun pli solida. I vegn ditg che la situaziun dal rumantsch na saja anc mai stada uschè buna.¹³³ Jost Falett pretenda en ina conclusiun dal reminent dapli optimism sem dals Rumantschs.¹³⁴ En *La Quotidiana* vegnan recapitulads inqual impressiuns e statements da l'act final, pia la dimensiun politica. I sajan stads preschents fitg blers exponents da la politica e las medias. Spezialmain vegnan numnads la preschientscha e l'entusiassem da la Giuventetgna rumantscha¹³⁵ e lur gasetta *Punts*.¹³⁶ u ils *Dis da litteratura* che han gè lieu durant la Scuntrada.¹³⁷

Che la davosa Scuntrada è alura sa distanziada da tscherts concepts ed ideas oriundas da las l'emprimas Scuntradas, mussa er la pressa. Sper ils artitgels usitads davart acts festivs e plets da politichers vegn la davosa Scuntrada intitulada sco «Scuntrada 2000» invezza da «Scuntrada rumantscha», ed i vegnan menziunadas l'orientaziun vers autras linguas, l'avertadad e las vias novas:¹³⁸ «Als wichtigsten Impuls bezeichnete Derungs die Erkenntnis, dass das Romanische sich öffnen müsse gemäss dem Motto «Wir müssen weiterhin in Bewegung bleiben». Der Anfang sei gemacht worden, indem man die Sprachgrenzen überschritt.»¹³⁹

A maun da l'exempel da l'Engiadin'Ota vul ins mussar co che la plurilinguitad funcziuna u co ch'ella savess funcziunar, quai cun observar il contact tranter RG, puter, talian e tudestg.¹⁴⁰ *La Quotidiana* ha rapportà davart il forum da discussiun cun il public, tge che la LR fetschia fauss.¹⁴¹

131 Confrunta *Die klassische Form der Scuntrada hat sich überlebt*, en: Bündner Tagblatt, 22-08-1997, p. 3.

132 LR, *Rapport annual 1997 da la LR*, p. 66.

133 *Igls Rumantschs on anc giaveischs*, en: La Pagina da Surmeir, 14-08-1997, p. 1.

134 *Conclusiun marcanta*, en: La Pagina da Surmeir, 21-08-1997, p. 12.

135 *La Scuntrada 97 ei serrada – la lavur va vinavon*, en: La Quotidiana, 18-08-1997, p. 11.

136 *Punts, la giazetta giuvna a la Scuntrada*, en: Posta Ladina, 19-08-1997, p. 8.

137 *La litteratura rumantscha viva*, en: Fögl Ladin, 18-08-1997, p. 7.

138 *Vesair Scuntrada auf neuen Wegen*, en: Bündner Tagblatt, 17-08-2000, p. 1.

139 Gion A. Derungs: «Wir müssen weiterhin in Bewegung bleiben», en: Bündner Tagblatt, 26-08-2000, p. 3.

140 *Vesair «Scuntrada 2000» invezza da «Scuntrada rumantscha»*, en: La Quotidiana, 05-11-1999, p. 11.

141 *Vesair Che fo la LR fos?*, en: La Quotidiana, 21-08-2000, p. 9.

Bandiera da la Scuntrada 2000 a Puntraschigna, or dals *Cuntrasts* dals 27-08-2000 (Archiv RTR).

Ella sa dumonda er en in auter artigel, en tge direcziun ch'il rumantsch sa movia.¹⁴² Il schefredactor Martin Cabalzar crititgescha en in commentari:

La Scuntrada 2000 è stada main bumbastica, main patetica, main dogmatica ed era main brisanta che sias predecessuras. Ils resultats èn dentant era main concrets, main liants ed impegnativs. La Rumantschia è bain en moviment, ma nagin na sa anc exact en tge direcziun.¹⁴³

Questa conclusiun reflectescha il tenor general. I para sco sche la Scuntrada avess pers sia dominanza ed impurtanza, sia posiziun privilegiada, per l'ina sco instrument da far planisaziun e politica linguistica, per l'au-tra sco festa populara.

6. Discussiun e conclusiun

La bilantscha dal svilup dal program che stat en connex cun la planisaziun linguistica vegn fatga qua resguardond duas tesas. L'emprima è quella da Gion Lechmann che di ch'i haja adina dà dapli temas da tabu.¹⁴⁴ Sco temas da tabu valeva en emprima lingia l'introducziun dal RG en las scolas. Questa tesa constat franc per las emprimas tschintg Scuntradas che stevan sut la batgetta da Bernard Cathomas. La davosa Scuntrada è en quest reguard in cas in pau spezial.

¹⁴² Vesair *Rumantsch in moviment – in chentüna direcziun?*, en: *La Quotidiana*, 17-08-2000, p. 3.

¹⁴³ *Commentari*, en: *La Quotidiana*, 21-08-2000, p. 1.

¹⁴⁴ Vesair Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 451–452.

La segunda tesa è quella da Manfred Gross che di che las emprimas Scuntradas sajan en emprima lingia stadas «Scuntradas dal pievel rumantsch», entant ch'ellas sajan alura daventadas pli e pli avertas per in public pli vast.¹⁴⁵ Quest punct vegn er numnà tar Lechmann: «Die Scuntradas der 90er Jahre ermöglichten immer mehr den Erfahrung- und Gedankenaustausch mit Exponenten von Minderheiten aus ganz Europa.»¹⁴⁶

Dal punct da vista dals organisaturs èn las Scuntradas gia da bell'entschatta stadas planisadas per in public vast, pia era cun integrar ed envidar persunas betg da lingua rumantscha e cun far translaziuns simultanas. L'avertadad è dentant adina vegnida proclamada pli e pli, er en las medias. Sco ultim pass hai schizunt dà in guid (*Scuntrada 2000*) che cuntegneva trais giadas il medem text, per rumantsch, tudestg e talian.¹⁴⁷

L'idea da far planisaziun e politica linguistica durant las Scuntradas existiva da bell'entschatta. L'onn 1985 para ella dentant d'esser «mo» ina part d'ina festa populara cun integrar uniuns, far cortegis u acts symbolics. Quai semida alura rasantamain. L'entusiassem da Savognin sa transforma da Scuntrada a Scuntrada en ina confruntaziun tranter gruppažiuns cun differentas opiniuns, tranter aderents ed adversaris da la LR e da sia planisaziun linguistica. Cun agid dal program pon ins medemamain vesair ch'ils temas che pertutgan il linguatg cumparan adina pli savens. La LR ha en mintga cas vis la forza ed il potenzial d'in tal eveniment. Las Scuntradas èn en quest senn da vesair sco hotspots, sco manifestaziuns da la Rumantschia, quai cun mintgamai auters focus che pon dar impuls enorms al rumantsch tant tar il pievel sco er en la politica.

Entant che la LR mantegna e rinforza sia planisaziun e politica linguistica a moda e maniera ordvart insistenta da Scuntrada a Scuntrada, sa furman tant pli adversaris u critichers. Il linguatg daventa pli e pli il center da las Scuntradas e vegn tractà a moda e maniera fitg vasta, quai era cun tematisar tabus. Las Scuntradas dals onns 1990 han uschia era dà impuls per discurs fitg emoziunals durant quels onns che pertutgan en emprima lingia il RG, cunzunt il RG en las scolas, u era la gasetta rumantscha unificada, *La Quotidiana*. Ils plets d'avertura da Bernard Cathomas dals onns 1990 conferman medemamain las tensiuns e las emoziuns. Els mussan era che la LR ha fermamain duvrà models teoretics per lura metter els en pratica. Uschia saja il circul vizijs (vesair chapitel 1) per part rut e la chadaina causala saja ida en direcziun positiva (1994). L'element da giustificaziun e tuns critics vegnan però adina pli preschents, enfin

145 Vesair Gross, *Scuntradas Rumantschas 1985–2000*, p. 2.

146 Lechmann, *Rätoromanische Sprachbewegung*, p. 449.

147 Vesair LR, *Guid da la Scuntrada 2000*, 2000.

ch'ins discuta era intern il dretg ed il senn d'existenza da las Scuntradas. Dapli Scuntradas, e pli grond il cumbat cunter tschertas reproschas: La Scuntrada saja in alibi per l'elita, saja memia surchargiada, memia repetitiva euv. Problems da chattar in lieu n'ha la LR però mai gè. Uschia aveva la vischnanca da Laax gia dumandà l'onn 1986 per pudair far ina Scuntrada: Cun integrar la populaziun locala eri en mintga cas er in eveniment che fascheva gronda reclama per las singulas vischnancas.¹⁴⁸

Las Scuntradas dals onns novanta mussan dentant era che bleras ideas e projects èn vegnids realisads: Durant quels 15 onns (1985–2000) hai dà svilups enorms betg mo en las planisaziun e la politica linguistica, che han gè in'influenza reciproca, mabain er pertutgant differents champs socials, culturalis u technics. I fiss pia fauss da tschertgar culpants per la fin da questa tradiziun da transformaziun. La Scuntrada en sia furma originara ha stuì far svilups, enfin ch'ella ha cuntanschì la isada totala. En quest connex para ina conclusiun da la LR suenter la davosa Scuntrada ordvart interessanta: «Reponderar il num SCUNTRADA! (las Scuntradas èn daventadas plitost congress)». Vinavant hai era dà ponderaziuns davart il lieu per la proxima Scuntrada da l'onn 2003, che n'è dentant mai vegnida realisada.¹⁴⁹ Era tar Manfred Gross sa chattan talas ponderaziuns:

Nach nunmehr sechs Austragungen in allen Sprachregionen Romanischbündens stellt sich nun die Frage, wann und wo das nächste Treffen stattfinden soll. Sollen die Zeitabstände zwischen den Scuntradas vergrössert, die Dauer minimiert werden? [...] es ist nicht undenkbar, dass die nächste Begegnung dieser Art einen unkonventionellen Austragungsort finden wird: z. B. Zürich, Fribourg oder Luzern im Jahre 2003. [...] ¹⁵⁰

Suenter quella conclusiun saja lubì da ristgar d'intitular las singulas Scuntradas, quai cun la finamira da svegliar atgnas reflexiuns davart il fenomen «Scuntrada», ch'è senza dubi in dals pli impurtants chapitels da l'istorgia da la LR. *Scuntrada 1985: La gloriosa; Scuntrada 1988: La directiva; Scuntrada 1991: L'extendida; Scuntrada 1994: La concentrada; Scuntrada 1997: L'extrovertida; Scuntrada 2000: La neutrala.*¹⁵¹

148 Statement Augustin Killias, en: *Accents* dals 03-08-1991, en: Archiv RTR.

149 Sco lieus vegnan numnads Cuira u Turitg. *Vesair Analisa da la Scuntrada 2000 en*

Engiadin'Ota, en: Actas dal archiv da la LR.

150 Gross, *Scuntradas Rumantschas 1985–2000*, p. 3.

151 Nums inventads da l'autur da questa lavur.

Bibliografia

Funtaunas

Artitgels ord la pressa rumantscha u grischuna (Archiv LR)

- *Ein Freudentag für die Rätoromania*, en: Bündner Tagblatt, 12-08-1985, p. 1.
- *Culminaziun d'in eveniment historic*, en: Gasetta Romontscha, 13-08-1985, p. 1.
- *Aspects da la Scuntrada a Savognin*, en: Fögl Ladin, 13-08-1985, p. 1.
- *Punct culminont a Savognin: il til*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 16-08-1985, p. 1.
- *Ina famiglia romontscha*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 16-08-1985, p. 9.
- *Resultat: Gronda maioritad per ina gasetta dil gi*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 16-08-1985, p. 15.
- *Scuntrada – impressiungs – perspectivas*, en: La Pagina da Surmeir, 16-08-1985, p. 2.
- *Ena Scuntrada impressiunonta e cordiala*, en: La Pagina da Surmeir, 16-08-1985, p. 1–3.
- *Problems generals dalla pressa rumantscha*, en: La Pagina da Surmeir, 30-08-1985, p. 1.
- *Malgrad scepsis – certezia*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 12-08-1988, p. 1.
- *Las discussiuns per ina gasetta dil gi vegnan cuntinuadas*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 12-08-1988, p. 4.
- *Zweite Scuntrada Rumantscha in Scuol beendet. Rätoromanen feiern <ihre> Landessprache*, en: Bündner Tagblatt, 15-08-1988, p. 1.
- *Commemoraziun festiva cun cuss. fed. Stich*, en: Gasetta Romontscha, 17-08-1988, p. 1.
- *La scuntrada romontscha a Scuol ei ida a fin: grond success*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 19-08-1988, p. 1.
- *Stich ha puntuau l'impurtonza dil rumantsch grischun*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 19-08-1988, p. 4.
- *Impreschiuns da la Scuntrada 1988 a Scuol*, en: Fögl Ladin, 19-08-1988, p. 1.
- *Zaontas impressiuns generalas*, en: Gasetta Romontscha, 19-08-1988, p. 1.
- *Varga 160 temas en 340 occurrenz*, en: Gasetta Romontscha, 15-03-1991, p. 2.
- *Buca star sut las plontas dil passau*, en: Gasetta Romontscha, 06-08-1991, p. 1.
- *Adolf Ogi bricht das Scuntrada-Tabu <Quotidiana>*, en: Bündner Tagblatt, 12-08-1991, p. 5.
- *Bunas schanzas pel RG*, en: Fögl Ladin, 13-08-1991, p. 1.
- *La Scuntrada ha sia funcziun*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 16-08-1991, p. 17.
- *Bilanza positiva alla fin dalla tiarza Scuntrada*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 16-08-1991, p. 20.
- *Fundau la <Giuventetgna romontscha>*, en: La Casa Paterna / La Pùnt, 23-08-1991, p. 7.
- *La columna*, en: Fögl Ladin, 23-08-1991, p. 2.
- *Sviaziuns ed exageraziuns*, en: Gasetta Romontscha, 23-08-1991, p. 13.
- *Nos commentar*, en: Fögl Ladin, 27-08-1991, p. 3.
- *20 onns ils medems dretgs politics. Nua ein las dunnas?*, en: *Scuntrada 1991, Bulletin* Nr. 5, p. 4.
- *Scuntrada 1994: <Megldra e pü concentrada>*, en: Bündner Tagblatt, 01-06-1994, p. 2.
- *Die Rätoromanen gehen in die Offensive*, en: Bündner Tagblatt, 11-10-1994, p. 1.

- *Strategias per la scola da damaun*, en: Bündner Tagblatt, 12-10-1994, p. 2.
- *RG in der Schule*, en: Bündner Tagblatt, 14-10-1994, p. 1.
- *Nua ei il «peschaletg» dalla pressa romontscha?*, en: Gasetta Romontscha, 14-10-1994, p. 7.
- *Igls Rumantschs on anc giaveischs*, en: La Pagina da Surmeir, 14-08-1997, p. 1.
- *La litteratura rumantscha viva*, en: Fögl Ladin, 18-08-1997, p. 7.
- *La Scuntrada 97 ei serrada – la lavur va vinavon*, en: La Quotidiana, 18-08-1997, p. 11.
- *Punts, la giazetta giuvna a la Scuntrada*, en: Posta Ladina, 19-08-1997, p. 8.
- *Conclusiun marcanta*, en: La Pagina da Surmeir, 21-08-1997, p. 12.
- *Die klassische Form der Scuntrada hat sich überlebt*, en: Bündner Tagblatt, 22-08-1997, p. 3.
- *«Scuntrada 2000» invezza da «Scuntrada rumantscha»*, en: La Quotidiana, 05-11-1999, p. 11.
- *«Survendscher las sfidas cun forzas cumünaivlas»*, en: La Quotidiana, 16-08-2000, p. 2.
- *Scuntrada 2000: «Rumantsch en moviment»*, en: La Quotidiana, 16-08-2000, p. 3.
- *Scuntrada 2000 [program]*, en: La Quotidiana, 16-08-2000, p. 6.
- *Scuntrada auf neuen Wegen*, en: Bündner Tagblatt, 17-08-2000, p. 1.
- *Rumantsch in moviment – in chenüna direcziun?*, en: La Quotidiana, 17-08-2000, p. 3.
- *Che fo la LR fos?*, en: La Quotidiana, 21-08-2000, p. 9.
- *«La Svizra dovra ils Rumantschs»*, en: La Quotidiana, 21-08-2000, p. 1.
- *Commentari*, en: La Quotidiana, 21-08-2000, p. 1.
- *Gion A. Derungs: «Wir müssen weiterhin in Bewegung bleiben»*, en: Bündner Tagblatt, 26-08-2000, p. 3.
- *Rumantschas e Rumantscha s'inscuntran – in sguard enavos*, en: La Quotidiana, 30-07-2019, p. 2.

Contribuziuns da radio e televisiun (Archiv RTR)

Accents, 03-08-1985; *Accents*, 13-08-1988; *Accents*, 03-08-1991; *Accents*, 10-08-1991; *Accents*, 16-01-1993; *Accents*, 03-05-1997; *Cuntrasts*, 21-08-1991; *Cuntrasts*, 24-08-1997; *La marella*, 05-03-2000; *Schurnal da mezdi*, 05-08-1991; *Schurnal da la saira*, 05-08-1991; *Schurnal da la saira*, 10-08-1991; *Schurnal da la saira*, 11-08-1991; *Svizra Rumantscha*, 08-09-1985; *Telesguard*, 17-08-1985; *Telesguard*, 07-12-1985; *Telesguard*, 10-08-1991.

Litteratura

BARDILL, LINARD: *Was zum Teufel gibt's da zu feiern?*, en: Nebelspalter 111, 1985, carnet 32, p. 34–35.

BUNGERT, HEIKE: *Festkultur und Gedächtnis. Die Konstruktion einer deutsch-amerikanischen Ethnizität 1848-1914*, Paderborn 2016 (Studien zur historischen Migrationsforschung 32).

CADRUVI, DONAT: *Eis ei stau ina «scuntrada»?*, en: CADRUVI, MARIA / JOOS, ANDREAS (eds.): *La Scuntrada. Maletgs e patratgs da la Scuntrada dal pievel rumantsch dals 5 als 11 d'avust 1985 a Savognin*, Cuir 1985, p. 43.

- CADRUVI, MARIA / JOOS, ANDREAS (eds.): *La Scuntrada. Maletgs e patratgs da la Scuntrada dal pievel rumantsch dals 5 als 11 d'avust 1985 a Savognin*, Cuira 1985.
- CANTIENI, TONI: *50 onns rumantsch – linguatg naziunal, conferenza da pressa dals 18 da favrer 1988 a Berna*, en: *Materialias da la Scuntrada '88 a Scuol, 50 onns lingua naziunala: 1938–1988*, volum 1, Cuira 1989, p. 10–12.
- CAPAU, GIUSEP: *Rapport annual da la LR da l'onn 1991*, en: *Annalas da la Societad Retorumantscha* 105/1992, p. 305–306.
- CATHOMAS, BERNARD: *Notizias ord l'agenda*, en: CADRUVI, MARIA / JOOS, ANDREAS (ed.): *La Scuntrada. Maletgs e patratgs da la Scuntrada dal pievel rumantsch dals 5 als 11 d'avust 1985 a Savognin*, Cuira 1985, p. 10–12.
- CATHOMAS, BERNARD: *Preschentaziun da la Scuntrada Rumantscha '88 a Scuol*, en: Lia Rumantscha (ed.), *Materialias da la Scuntrada '88 a Scuol, 50 onns lingua naziunala: 1938–1988*, volum 1, Cuira 1989, p. 4–5.
- CATHOMAS, BERNARD: *Raetoromanisch: 50 Jahre seit der Anerkennung als Landessprache. Pressekonferenz vom 18. Februar 1988 in Bern*, en: Lia Rumantscha (ed.): *Materialias da la Scuntrada '88 a Scuol, 50 onns lingua naziunala: 1938–1988*, volum 1, Cuira 1989, p. 13–19.
- CATHOMAS, BERNARD: *Pled d'avertura da la Scuntrada 1991. Na star sut las plantas dal passà!*, en: *Scuntrada Laax. Documentaziun 1*, Cuira 1992, p. 5–10.
- CATHOMAS, BERNARD: *Pled d'avertura da la Scuntrada 1994*, en: *Actas da l'archiv da la LR*, 1994.
- CATHOMAS, BERNARD: *Kann man voneinander lernen? Die rätoromanische Sprachplanung in der Schweiz. Referat a Bulsan [Bozen], 26 da matg 1995 a chaschun dal seminari Ladin <uld vaste pa>*, en: *Actas da l'archiv da la LR*, 1995.
- CATHOMAS, BERNARD: *Scuntrada 1997 – Eröffnungsansprache*, en: *Actas da l'archiv da la LR*, 1997.
- CATHOMAS, BERNARD: *Am Anfang einer neuen Ära der Sprachpolitik?*, en: *Actas da l'archiv da la LR*.
- CATHOMAS, BERNARD: *Ziele der rätoromanischen Sprachpolitik*, en: *Actas da l'archiv da la LR*.
- CORAY, RENATA: *Von der Mumma Romontscha zum Retortenbaby Rumantsch Grischun. Rätoromanische Sprachmythen*, Chur 2008.
- CORAY, RENATA: *Rumantsch Grischun: Sprach- und Machtpolitik in Graubünden*, en: *Annalas da la Societad Retorumantscha* 123, 2010, p. 147–165.
- DAZZI GROSS, ANNA-ALICE / CADUFF, ESTER: *<La directura curaschusa> oder Die sprachliche Gleichberechtigung im Rätoromanischen*, en: *Bulletin VALS-ASLA* (Vereinigung für angewandte Linguistik in der Schweiz) 72, 2000, p. 47–61.
- DERUNGS, GION ANTONI: *Scuntrada Rumantscha 2000*, en: *Actas da l'archiv da la LR*, 2000.
- DIEKMANN, ERWIN: *Bericht über eine Umfrage zur Akzeptanz des RG*, en: *Materialias da la Scuntrada '88 a Scuol, 50 onns lingua naziunala: 1938–1988*, volum 3, Cuira 1989, p. 45–66.
- ELMIGER, DANIEL / TUNGER, VERENA / SCHAEFFER-LACROIX, EVA: *Geschlechtergerechte Behördentexte. Linguistische Untersuchungen und Stimmen zur Umsetzung in der mehrsprachigen Schweiz. Forschungsbericht*, Genf 2017.

- GROSS, MANFRED: *Scuntradas Rumantschas 1985–2000. Foren der Begegnung, Diskussion und Animation*, en: Actas da l'archiv da la LR.
- LECHMANN, GION: *Rätoromanische Sprachbewegung. Die Geschichte der Lia Rumantscha von 1919 bis 1996*, Frauenfeld 2005.
- LIA RUMANTSCHA (ed.), *Guid da la Scuntrada 1985*, 1985.
- LIA RUMANTSCHA (ed.), *Guid da la Scuntrada 1988*, 1988.
- LIA RUMANTSCHA (ed.): *Materialias da la scuntrada '88 a Scuol, 50 onns lingua naziunala: 1938–1988*, volums 1–3, Cuira 1989.
- LIA RUMANTSCHA (ed.): *Scuntrada 91. Fegl d'infurmaziun da la Lia rumantscha*, Nr. 5, Cuira 1991.
- LIA RUMANTSCHA (ed.): *Scuntrada Laax*, Documentaziun, Cuira 1992.
- LIA RUMANTSCHA, *Guid da la Scuntrada 1994*, 1994.
- LIA RUMANTSCHA (ed.): *Rapport annual da la LR da l'onn 1994*, en: Annalas da la Societad Retorumantscha 108, 1995, p. 51–53.
- LIA RUMANTSCHA, *Guid da la Scuntrada 1997*, 1997.
- LIA RUMANTSCHA (ed.): *Rapport annual da la LR da l'onn 1997*, en: Annalas da la Societad Retorumantscha 111, 1998, p. 63–66.
- LIA RUMANTSCHA (ed.): *Guid da la Scuntrada 2000*, 2000.
- LIA RUMANTSCHA, *Scuntrada 2000 – Schlarigna*, notizias dals 25-04-2000 or da las actas da l'archiv da la LR, 2000.
- LIA RUMANTSCHA (ed.): *Analisa da la Scuntrada 2000 en Engiadin'Ota*, en: Actas da l'archiv da la LR, 2000.
- LIA RUMANTSCHA (ed.): *100 onns Lia Rumantscha 1.–18 d'avust 2019 a Zuoz*, program da giubileum, 2019, URL: www.liarumantscha.ch/uploads/files/booklet-lia-72dpi_2.pdf (consultà ils 15-04-2021).
- MENGIARDI, RETO: *Zusammenfassung der an der «Scuntrada Rumantscha; in Scuol am 14.08.1988 gehaltenen Ansprache*, en: *Materialias da la Scuntrada '88 a Scuol*. Volum 1, Cuira 1989, p. 37–38.
- NAY, GIUSEP: *Lingua e dretg*, en: LIA RUMANTSCHA (ed.): *Scuntrada Laax. Documentaziun 1*, Cuira 1992, p. 57-71.
- PITSCH, CONSTANTIN: *Perspectivas da la politica da linguas da la Confederaziun: la revisiun da l'artigel da linguas (art. 116 CF) e las consequenzas per la politica da linguas da la Confederaziun*, en: Annalas da la Societad Retorumantscha 110, 1997, p. 53–60.
- SCHLUMPF, LEON: *Scuntrada 1985*, en: Cadruvi, Maria / Joos, Andreas (eds.): *La Scuntrada. Maletgs e patratgs da la Scuntrada dal pievel rumantsch dals 5 als 11 d'avust 1985 a Savognin*, Cuira 1985, p. 114.
- SPESCHA, ARNOLD: «Chara lingua da la mamma», en: Cadruvi, Maria / Joos, Andreas (eds.): *La Scuntrada. Maletgs e patratgs da la Scuntrada dal pievel rumantsch dals 5 als 11 d'avust 1985 a Savognin*, Cuira 1985, p. 110.
- STICH, OTTO: *50 Jahre Raetoromanisch als Landessprache. Offizielle Ansprache an der 2. Scuntrada in Scuol*, en: *Materialias da la Scuntrada '88 a Scuol, 50 onns lingua naziunala: 1938–1988*, volum 1, Cuira 1989, p. 23–27.

